

ADALYA

(AYRIBASIM/OFFPRINT)

SUNA-İNAN KIRAÇ AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
SUNA & İNAN KIRAÇ RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

ADALYA

SUNA-İNAN KIRAÇ AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YILLIĞI
THE ANNUAL OF THE SUNA & İNAN KIRAÇ RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

ADALYA
Vehbi Koç Vakfı
Suna - İnan KIRAÇ Akdeniz Medeniyetleri
Araştırma Enstitüsü Yıllık Dergisi
Yönetim Yeri: Barbaros Mh. Kocatepe Sk. No. 25
Kaleiçi 07100 Antalya Tel: +90 242 243 42 74
Faks: +90 242 243 80 13 E-posta: akmed@akmed.org.tr
Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın **Sayı:** XVII - 2014
Yayıncı Sertifika No: 25840

Sahibi: Vehbi Koç Vakfı Adına Erdal YILDIRIM
Sorumlu Müdür: Kayhan DÖRTLÜK
Yapım: Zero Prodüksiyon Ltd.
Abdullah Sokak No. 17 Taksim 34433 İstanbul
Tel: +90 212 244 75 21 www.zerobooksonline.com
Baskı: Oksijen Basım ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
100. Yıl Mah. Matbaacılar Sit. 2. Cad. No: 202/A Bağcılar-İstanbul
Tel: +90 (212) 325 71 25 Fax: +90 (212) 325 61 99
Sertifika No: 29487

ISSN 1301-2746

Yayıncı Sertifika No: 25840

Bilim Danışma Kurulu / Editorial Advisory Board

Hâluk ABBASOĞLU	Frank KOLB
David ABULAFIA	Wolfram MARTINI
Ara ALTUN	Gönül ÖNEY
Oluş ARIK	Mehmet ÖZSAİT
Cevdet BAYBURTLUOĞLU (C)	Urs PESCHLOW
Jürgen BORCHHARDT	Felix PIRSON
Thomas CORSTEN	Scott REDFORD
Jacques DES COURTILS	Denis ROUSSET
Vedat ÇELGİN	Martin Ferguson SMITH
Nevzat ÇEVİK	Oğuz TEKİN
İnci DELEMEN	Gülsün UMURTAK
Refik DURU	Burhan VARKIVANÇ
Serra DURUGÖNÜL	Michael WÖRRLE
Hansgerd HELLENKEMPER	Martin ZIMMERMAN

Adalya, **A&HCI** (Arts & Humanities Citation Index) ve **CC/A&H** (Current Contents / Arts & Humanities) tarafından taranmaktadır.

Adalya is indexed in the **A&HCI** (Arts & Humanities Citation Index) and **CC/A&H** (Current Contents / Arts & Humanities).

Hakemli bir dergidir / A peer reviewed Publication

Editörler / Editors

Kayhan DÖRTLÜK
Tarkan KAHYA
Remziye BOYRAZ SEYHAN
Tuba ERTEKİN

İngilizce Editörleri / English Editors

İnci TÜRKOĞLU
Mark WILSON

Yazışma Adresi / Mailing Address

Barbaros Mah. Kocatepe Sk. No. 25
Kaleiçi 07100 ANTALYA-TURKEY
Tel: +90 242 243 42 74 • Fax: +90 242 243 80 13
akmed@akmed.org.tr
www.akmed.org.tr

İçindekiler

Nikos Efstratiou – Paolo Biagi – Elisabetta Starnini <i>The Epipalaeolithic Site of Ouriakos on the Island of Lemnos and its Place in the Late Pleistocene Peopling of the East Mediterranean Region</i>	1
Süleyman Özkan – Mücella Erdalkıran <i>Yeni Buluntuların Işığında Çukurkent Neolitik Yerleşimi</i>	25
Hale Güney <i>Same Type, Different Legend: Anchiaie or Soloi?</i>	45
H. Asena Kızıarslanoğlu – Erkan Alkaç <i>Elaiussa'da Ele Geçen Hellenistik Dönem Rhodos Amphora ve Amphora Mübürleri</i>	55
Deniz Kaplan <i>Doğu Dağlık Kilikia'da (Olba Bölgesi) Erken İmparatorluk Dönemi'nde İmar Hareketliliğindeki Durgunluk ve Isodom Kuleler: Dağlık Kilikia-Isauria İsyancıları</i>	69
Hamdi Şahin – Aşkım Özdizbay <i>Dağlık Kilikia Kurşun Kalesi Tapınağı ve Stoasına İlişkin Yeni Öneriler</i>	85
İnci Delemen – Emine Koçak <i>The Dancing Attis: A Bronze Statue from the Macellum / Agora of Perge</i>	123
B. Ayça Polat Becks – Hüseyin Metin <i>Pisidia'dan Plouton-Kore Betimli Bir Adak Steli ve Yöre Kültü Hakkında Düşündürdükleri</i> ...	145
Filiz Cluzeau <i>An Homeric Dream Oracle from Termessos</i>	159
Emma L. Baysal – Hugh Elton <i>A tomb with a view: the rock-cut cemetery at Alaban in Isauria</i>	181
Mehmet Oktan – Gülcan Şaroğlu <i>Eine neue Widmungsinschrift des Statthalters Valerius Diogenes für Konstantin den Großen aus dem pisidischen Antiochia</i>	209
Nevzat Çevik – Süleyman Bulut <i>Andriake Doğu Hamamı: Bölgenin Hamam Mimarlığına Işık Tutan Yeni Bir Örnek</i>	221
Eric Laufer – Johannes Lipps <i>Eine frühbyzantinische Kirche beim pisidischen Pednelissos und ihre kaiserzeitlichen Spolien</i>	263
Çiğdem Gençler-Güray – Nilüfer Peker <i>A Figure-Engraved Glass Bowl from the Early Byzantine Period</i>	281

Hatice Durgun	
<i>XIX. yy. 'da Elmalı Abdal Musa Dergâhı Şeybliği ve Vakıflarına Yönelik Müdahaleler</i>	295
Mehmet Ak	
<i>Antalya'da İdari Yapı ve Nüfus (1915)</i>	311

Prof. Dr. CEVDET BAYBURTLUOĞLU
(1934-2013)

“...Yaşamınızı arkeolojiye bağladınız. Arkeolojiyi içten gelen duygularla sevdiniz ve onu Türk kamuoyuna sevdirdiniz. Örnek bir bilim adamı olarak Türk arkeolojisinde seçkin bir yeriniz vardır. Sevecen bir hoca, özverili bir kazı yönetmeni, barışı, dostluğu yaşatan bir aydın olarak hizmet görüyorsunuz. Sizin bundan sonra Türkiye ve dünya arkeolojisiyle turizmine olan büyük hizmetlerinizi başarıyla sürdüreceğiniz inancındayım. Sizi sevgiyle, saygıyla selamlarım.*”

Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal
İzmir, 2001.

“...You have dedicated your life to archaeology. You have loved archaeology with the most sincere of feelings and made society love it. You have a special elite place among Turkish archaeological academia. You have been serving as a role model for the embracing teacher, the self-sacrificing excavation director and the enlightened person reviving peace and friendship. I believe that you will continue your great services to Turkish and world tourism and to archaeology. I salute you with love and respect.*”

Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal
İzmir, 2001.

Adalya'nın bu sayısı, bir vefa ve saygı gereği Bilim Danışma Kurulu üyemiz, AKMED Kütüphanesinin nazik ve cömert bağışçısı Cevdet Bayburtluoğlu'nun aziz hatırasına armağandır.

This issue of ADALYA is dedicated, in fidelity and respect, to the dear memory of Cevdet Bayburtluoğlu, a generous and kind donor to the Library and member of the Academic Advisory Board of AKMED.

* E. Akurgal, “Cevdet Bayburtluoğlu'nun Anadolu Arkeolojisine Katkıları”, in: C. Özgünel et al. (eds.), Cevdet Bayburtluoğlu İçin Yazılar – Essays in Honour of Cevdet Bayburtluoğlu (2001) 1.

Dağlık Kilikia Kurşun Kalesi Tapınağı ve Stoasına İlişkin Yeni Öneriler

Hamdi ŞAHİN* – Aşkim ÖZDİZBAY**

Kurşun Kalesi, 2007 yılında “Dağlık Kilikia Bölgesi Yerleşim Tarihi ve Epigrafya Araştırmaları” çalışmaları kapsamında¹, Mersin İli, Silifke İlçesi, Yeğenli Köyü arazisi sınırlarında köylüler tarafından Kurşun Kalesi olarak adlandırılan bir “ören yeri” bulunduğu bilgisi üzerine araştırılmaya başlanmıştır. Antik yerleşmeye ulaşıldığında burasının mevcut literatürde Asar, İsmaili, İsmaili Kale, İsmaili Kalesi ve Kurşunlu Kalesi olarak da adlandırılan yerleşmeyle özdeş olduğu anlaşılmıştır² (Res. 1). Antik yerleşme küçük tarımsal nitelikli bir tepe üstü yerleşmesi özelliğini taşımakta olup yaklaşık çapı 300x200 m. boyutlarındadır. Kuzey-güney doğrultulu bir yayılım alanına sahip olan yerleşme, kuzeye doğru ilerledikçe topografyaya uygun olarak yükselmektedir. Tepenin güney eteklerinden itibaren yerleşmenin geneline dağınık olarak yayılmış yaklaşık 20 adet dikdörtgen planlı konuta ait kalıntılar görülebilmektedir. Bu yapı kalıntılarının hemen doğusunda ve batısında çapları yaklaşık 8-10 m. arasında değişen harman yerleri bulunmaktadır. Kuzeye doğru ilerledikçe ana kayaya oyulmuş tek ve çift sıkma havuzlu zeytinyağı ve şarap işlikleri ve bu işliklere ait pres ağırlığı taşları bulunmaktadır. Yaklaşık 10 adet armut biçimli sarnıç ise topografya gözetilerek yerleşmenin geneline yayılmıştır. Aşağıda değinilecek olan tapınak ise yerleşmenin kuzeyindeki en yüksek noktasında yer almaktadır. Tapınağın yaklaşık 50 m. kuzeydoğusunda bir stoa kalıntısı bulunmaktadır (Res. 2). Yerleşme merkezinin yaklaşık 200 m. güneyinde muhtelif khamasoria ve bunlara ait kapaklar tespit edilmiştir. 2007 yılında yürütülen çalışmalarda, stoada iki adet, tapınağın hemen önündeki arkhitravının üzerinde ise bir adet olmak üzere, ayrıntılarına aşağıda değineceğimiz Eski Yunanca yazıt tespit edilmiştir. Yazıtlardan edinilen bilgiler, Kurşun Kalesi antik yerleşmesi, tapınağı ve stoasında ayrıntılı ve sistematik araştırmalar yapılmasını gerekli kıldığından, burada 2009, 2010 ve 2012 yıllarında yerleşme tarihi ve epigrafi çalışmaları sürdürülmüştür³. 2013 yılında ise tapınağın ve stoanın arkeolojik incelemesi ve rekonstrüksiyonu A. Özdzibay’ın katılımıyla gerçekleştirilmiştir⁴.

* Doç. Dr. Hamdi Şahin, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı 34459 Vezneciler, İstanbul. E-posta: hcsahin@istanbul.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr. Aşkim Özdzibay, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı 33459 Vezneciler, İstanbul. E-posta: aozdzibay@hotmail.com

¹ Kurşun Kalesi Yerleşim Tarihi ve Epigrafya Araştırmaları İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu’na (Proje No.: 409, 6746, 31871) ve Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED) tarafından desteklenmiştir. Her iki kuruma destekleri için teşekkür ederiz. Özverili çalışmalarından dolayı F. Şahin, Ş. Sapma, N. Can Cihan ve S. Küçükkoğlu’na teşekkürü bir borç biliriz.

² Bu adlandırmalar için bk.: Söğüt 1998, 96; Durugönül 1998a, 285; Durukan 2003, 232; Şahin 2007, 129; Şahin 2009b, 440; Şahin 2010, 24.

³ Şahin 2007, 129; Şahin 2009b, 440; Şahin 2010, 24.

⁴ Kurşun Kalesi Tapınağı’ndan daha önce çeşitli yayınlarda bahsedilmiştir. B. Söğüt, “Kilikia Bölgesi’ndeki Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları” adlı, 1998 yılında tamamlanmış ve yayınlanmamış doktora tezi kapsamında “Asar

Tapınağın Konumu ve Tanımı

Tapınak Kurşun Kalesi yerleşmesinin kuzeybatısında, kütleli bir kaya oluşumunun üzerinde, kuzeybatı-güneydoğu yönünde konumlandırılmıştır. Yapının girişi güneydoğusundadır (Res. 3-6). Kuzeybatısı ise hemen arkasındaki derin ve sarp Karyagdı Vadisi'ne bakmaktadır. Öyle ki, yapının batı-kuzeybatı kısa kenarının hemen arkasında, bir uçurum görünümündeki dik vadi yamacı başlamaktadır. Yapı, bulunduğu yer itibarıyla, yerleşmenin en yüksek ve görünebilir noktasında olup, bu durumuyla bütün yerleşmeye hâkim konumdadır. Tapınağın sınırlandırılmış bir temenosa sahip olduğuna dair herhangi bir kalıntı yoktur. Yapının doğu, batı ve güneyinde arazinin temel yapısını oluşturan yoğun kaya kütleleri bulunmaktadır. Bu kaya kütlelerinin birçoğunun üzerinde taş alım izleri tespit edilmiştir. Böylece, kayalık arazinin, yerleşmedeki yapılar için yerinde bir taş ocağı olarak kullanılmış olduğu açıktır⁵.

Tapınak büyük ölçüde yıkılmıştır. Kuzeybatı köşe ve kuzey uzun kenar duvar örgüsü pilaster başlığına kadar sağlam kalmış olup, yüksekliği 7,20 m., kuzey duvarın korunmuş genişliği 9,70 m'dir (Res. 4). Güneybatı köşe 4,87 m. yüksekliğinde, güneydoğu anta ucu ise 4,03 m. yüksekliğinde korunmuştur. Güneybatı köşedeki bloklarda tıraşlanmamış kaldırma çıkıntıları bulunmaktadır (Res. 4-5). Mimari parçalar yapının dışında batısı, güneydoğusu ve doğusuna saçılmıştır. Önemli bir kısmı da içeriye düşmüştür. Batı arka kısa kenar ve bu kenarın üst yapısına ait mimari parçaların birçoğu sarp yamaçtan aşağıya yuvarlanmıştır. Girişin bulunduğu güneydoğu kısmının yer planı, üst üste yığılmış mimari parçaların yoğunluğundan anlaşılabilir. Buna rağmen, tapınağa ait mimari öğeler nispeten toplu bir şekilde bulunmaktadır. Mimari parçaların bir kısmının kırık ve ufalanarak aşınmış olmasına rağmen, sağlam parçalar azımsanmayacak orandadır. Sadece bir sütun başlığı ve sütun tamburunun daha sonradan stoanın yakınlarına taşındığı anlaşılmıştır.

Tapınak 15,52x7,838 m. stylobat ölçülerine sahiptir (Res. 7). Yapı herhangi bir temele ihtiyaç duyulmadan sağlam kayalık yüzey üzerine inşa edilmiştir. Düzensiz kaya yüzeyi, duvarın oturduğu kenarlarda işlenerek düzeltilmiştir. Düzleme işlemi özellikle, tapınağın en iyi korunmuş kısmı olan kuzey duvarın oturduğu yüzeyde görülebilmektedir. Blokların oturtulduğu yuvanın, duvar yüzeyinden yaklaşık 0,20 m. genişliğinde taşan kısmı düzgün bir hat şeklinde izlenebilmektedir. Kaya yüzeyi kuzeybatı köşede alçalmaktadır. Bu durum kuzeybatı köşenin ilk blok taşının düzlemi için sorun oluşturmuş, bloğun yarı uzunluğu boşlukta kalmıştır. Ancak bu boşluğa, naos duvarının yükseldiği kayanın işlenmiş yüzeyinin devamını sağlamak için arka arkaya iki blok taş yerleştirilmiş ve yüzeyin devam etmesi sağlanmıştır.

Yapının içine yıkılan büyük mimari bloklar ve bunların ufalanmış parçaları, taban özelliklerini saptamayı zorlaştırmaktadır. Buna rağmen, özellikle kuzey ve güney uzun kenar naos

1 no.lu tapınak" olarak inceleyip, katalogladığı yapının ilk olarak kendisi tarafından keşfedildiğini belirtmiştir. Bk.: Söğüt 1998, 6. S. Durugönül de aynı tapınaktan iki ayrı yayında kısaca bahsetmiştir ve son yayında yapının daha sonra başka bir yayında ayrıntılı biçimde ele alınacağını vurgulamıştır bk.: Durugönül 1998a, 285-286; Durugönül 2001, 158-159. M. Durukan ise, 2001 yılında tamamladığı doktora tezi ve Olba/Diakaisareia'da bulunan piramidal çatılı bir mezar ile ilgili makalesinde karşılaştırma amacıyla tapınaktan bahsetmiş, S. Durugönül tarafından incelendiğini de belirtmiştir. Bk.: Durukan 2001, 89-90; Durukan 2003, 231-233. Tapınak ile ilgili son inceleme ve belgeleme çalışmaları, ait olduğu yerleşim dokusu ile beraber, H. Şahin başkanlığındaki ekip tarafından 2007-2009, 2012 ve 2013 sezonlarında yapılmıştır. Bk.: Şahin 2007, 129; Şahin 2008, 125-126; Şahin 2009a, 130; Şahin 2009b, 440; Şahin 2010, 24. Bu bağlamda, tapınağın ayrıntılı bir incelemesini yapacağını belirten S. Durugönül'e, Kurşun Kalesi Tapınağı'nın tarafımızdan bu makalede ele alınmasına izin verdiği için teşekkürlerimizi sunarız.

⁵ Bölge genelde kayalık formasyona sahip olduğundan, yapıların taş ihtiyacının, inşa edildikleri alanlardan sağlanması, alanın aynı zamanda bir taş ocağı olarak kullanılması yaygın bir uygulamadır. Bölgedeki ocakları ve taş işçiliği için bk.: Akçay 2008, *passim*.

duvarları boyunca yer yer görülebilen tabanın, yerli kayanın düzlenmesiyle oluşturulduğu saptanabilmektedir. Sadece, güney anta ucundan görülebilen 0,98 m. genişliğinde ve 6,65 m. uzunluğunda tek sıra iki blok taşla, yine güneydoğu kısa kenar (giriş) boyunca, üzerindeki yıkılmış parçalar sebebiyle sayısı tam olarak saptanamayan, ancak korunmuş tek sıra bir bloktan 0,90 m. genişliğinde bir döşemenin varlığı saptanabilmektedir. Bu kısım, sütunların teraziye uygun olarak yerleştirilebilmesi için, stylobat işlevinde yapılmış olmalıdır (Res. 7).

B. Söğüt, tapınağın 3,75x5,55 m. ölçülerinde bir pronaosa sahip olduğunu, naosunun (cella) ise 7,40x5,55 ölçülerinde olduğunu belirtmektedir⁶. Pronaos duvarları hakkında, stylobat bloklarında verdiği ayrıntılı tanımdan farklı olarak, iç ölçüleri dışında da bir bilgi vermemektedir. Tapınağın plan çiziminden pronaosun sadece güney naos duvarına bitişik, kuzey-güney doğrultulu duvar uzantısının var olduğu, karşılığındaki duvarın ise artık mevcut olmadığı anlaşılmaktadır⁷. Yapılan incelemede pronaosa ait olabilecek bir duvar uzantısına rastlanmamıştır. Zaman içinde tapınak zeminindeki plan özelliklerinin daha az görülebilir olması buna sebep olabilir. Ancak, tapınağın bir pronaosa sahip olmama ihtimali de değerlendirilmelidir.

Tapınağın duvar örgüsü en iyi biçimde, kuzeybatısında pilaster başlığı üst yüzeyine kadar korunmuş kuzey uzun kenarında izlenebilmektedir. Değişik boyutlarda kireç taşı bloklardan oluşan duvar örgüsü düz yüzeyli, ince yonulu polygonal ve düzensiz trapezoidal bloklardan çift sıralı ve atkılıdır⁸. Polygonal bloklar gönyelidir ve öylesine kesilmişlerdir ki, âdetâ üst sıradaki blokları küçük testere ağızlı köşeleriyle sabitlemektedirler⁹ (Res. 8-9). Nitekim duvar örgüsünde ne harç ne de kenet gibi bağlayıcı bir eleman kullanılmıştır. Bloklar birbirine atkı taşları ve testere ağzına benzer kenarlı polygonal bloklarla bağlanmış ve birbirlerine ustaca alıştırılmışlardır. Büyük blokların arasında bazen boşluk doldurmak için daha küçük, uzun dikdörtgen veya kareye yakın taşlar yerleştirilmiştir. Sadece kuzeybatı kenarda üzerinde *in situ* olan pilaster başlıkları beş kademeli bir kyma recta profiline sahiptir¹⁰ (Res. 10-11). Biri *in situ* korunmuş pilasterlerin kenarları 0,61 m. genişliğindedir ve konturları duvar yüzeyinden 0,04 m. dışarı taşarak belirtilmiştir. Yere düşmüş olanların iç kenarlarında 0,101x0,15 m. ölçülerinde dikdörtgen formlu bir dübel yuvası vardır. Kuzey duvarın naosun içine bakan, ikinci bir sıra ile oluşturulmuş iç duvarı da 5,50 m. yüksekliğe kadar korunmuştur (Res. 12-13). İç duvar ile dış duvarın arası moloz taşlarla doldurulmuş ve atkı taşlarıyla da bu iki duvar birbiriyle bağlanmıştır (Res. 14). İç duvarın örgü tekniği, dış duvarınkiyle aynı olmakla birlikte, daha küçük taşlarla, daha özensiz bir işçilik söz konusudur. Ayrıca taşların yüzeyi de dış duvara nispeten kaba yonuludur. Bu duvar yüzeyinde, kuzeybatı köşeden 3,40 m. uzaklıkta tabandan yüksekliği 3,25 m., genişliği ise 2,00 m. ölçülerinde yüksek kemerli bir niş oluşturulmuştur. Bu kemerli nişin 0,70 m. batısında, tabandan 0,90 m. yüksekte, 0,54 m. genişliğinde, 0,70 m. yüksekliğinde dikdörtgen kesitli, çok daha küçük boyutlu bir niş daha oluşturulmuştur. İç duvar yüzeyinde, tabandan 3,60 m. yüksekliğinde, yaklaşık aynı hat üzerinde, niş kemeri üzerindeki ters yamuk, diğerleri düzensiz kare şeklinde belirlenebilen dokuz adet hatıl yuvası açılmıştır

⁶ Söğüt 1998, 96. B. Söğüt tapınağın tam ölçülerini de, bizim ölçtüğümüzden biraz daha farklı şekilde, 15,60x7,65 m. olarak verir.

⁷ Söğüt 1998, Çiz. 40.

⁸ B. Söğüt duvar örgüsünün “düz yüzeyli, ince yonu çokgen ve dörtgen taşlardan” oluştuğunu belirtmekle beraber, çokgen (polygonal) bloklar dışındakiler dörtgen değil, trapezoidal (yamuk) biçimlidir.

⁹ Bu blokların polygonal olarak nitelenmesini sağlayan dördüncü kenar dışındaki kenarları oluşturan kısımları, çok derin olmayan dik açılarla kesilmiş, böylece yukarıda bahsedilen testere ağzı benzeri form oluşturulmuştur. Bu durumda duvar örgüsü dikdörtgen veya kesme taş izlenimi yaratmaktadır.

¹⁰ Aynı ölçülere sahip iki adet pilaster başlığı daha yıkıntı içinde bulunmuştur. Bunlar düştükleri konumlara göre güneybatı ve güneydoğu köşelere ait olmalıdırlar.

(Res. 12). Bu hatıl yuvalarının, duvarın yıkılan doğu kısmında devam ettiği öngörülebilir. Hatıl yuvalarının duvar üzerine sonradan açıldığı, bir kısmının duvar derzleri üzerine oyulmasından anlaşılabilir. Kaldı ki bu yuvalar, çatı hatılları için de oldukça alçak bir seviyede bulunmaktadır.

Arazide toplam 16 adet sütun tamburu tespit edilebilmiştir. Dört adet de en üst tamburla birlikte işlenmiş Dor sütun başlığı vardır. Sütun tamburlarının çoğu tapınağın güney-güneydoğusu (giriş) ve kuzeydoğusuna yıkılmış durumdadır. Bunlardan özellikle güneydoğu köşede bulunan sütunu oluşturan tamburlar doğuya doğru yıkılmış durumda görülebilmektedir. Sütun tamburları yivlendirilmemiştir ve kaba yonuludur. Üst ve alt yüzeyleri de kabaca perdahlanmıştır ve anathyrosis bulunmamaktadır. Yine bu kısımlarda zivana yuvaları vardır. Bir sütun tamburunun üst kısmında ise taşı işaretini olduğunu tahmin ettiğimiz "VIII" sayısı kazınmıştır¹¹ (Res. 15). Tümüyle korunmuş sütun tamburlarının 0,80 m. ve 0,74 m. olmak üzere iki çap ölçüsü saptanmıştır. Bu çap alt ve üst tamburlara göre değişiyor olmalıdır. Tümü korunmuş tamburların yükseklikleri ise, 1,85 m., 1,64 m., 1,57 m., 1,53 m., 1,46 m., 1,40 m., 1,30 m., 1,35 m., 1,27 m., 1,15 m., 1,10 m., 1,05 m. ve 0,97 m. ölçülerinde değişmektedir. En üst tamburla birlikte işlenmiş Dor sütun başlıklarından üçü tapınağın güneyi, güneydoğusu ve güneybatısında bulunmaktadır (Res. 16-17). Güneybatıdaki başlık, tapınağın naos duvarının güneydoğu köşesine sonradan açılmış kuyunun hemen yanında, abakusunun üstü oyularak, daha sonraki dönemlerde yalak işlevli kullanılmıştır. Aynı şekilde yalak olarak kullanılan bir diğer başlık ise tapınağın yaklaşık 50 m. kuzeydoğusunda, stoa yakınlarında bulunmaktadır. 0,62 m. yüksekliğindeki başlıkların alt çapı da 0,62 m.'dir. Kare formlu abakusun kenarları ise 0,79 m. genişliğindedir. İç bükey olan fluthesler, tamburun 0,24 m.'sinden itibaren başlamaktadır ve 0,20 m. yüksekliğinde açılmışlardır. Tepe noktaları kemer şeklinde sonlanmaktadır. Arrisleri bıçak ağzı, diğer deyişle Dor tarzında olup, aralarındaki mesafe 0,09 m.'dir. Başlığın etrafını 20 adet fluthes çevrelemektedir. Sütun başlığının bir yüzünde, yüzeyin tam ortasına gelecek şekilde 0,10x0,25 m. ölçülerinde bir dübel yuvası açılmıştır. Sütundan başlığa iki adet anuli ile geçilir. Anulinin toplam yüksekliği 0,03 m.'dir. 0,04 m. yüksekliğindeki ekhinus oldukça alçak ve dik açıdadır. Abakus ise 0,09 m. yüksekliğinde olup, ekhinusun iki katından daha yüksektir.

Arazide dokuz adet arkhitrav bloğu saptanmıştır (Res. 18-19). Yapıya ait daha fazla blok olduğu kesindir. Ancak bunlar yıkıntı altında kalmış ya da kırılıp ufalanarak özelliklerini kaybetmiş olmalıdır. Girişin önüne düşmüş, çok büyük olasılıkla güneydoğu cepheye ait olan ve neredeyse tam korunmuş bir arkhitravın üzerinde aşağıda değineceğimiz Eski Yunanca bir yazıt tespit edilmiştir. Korunmuş arkhitravların genişlik ölçüleri 3,08 m., 2,50 m., 2,47 m., 1,95 m., 1,84 m. olarak değişmektedir. Arkhitrav bloklarının yükseklikleri 0,62 m.'dir. Arka yüzleri bir taç profille sınırlandırılmıştır. Blokların derinliği altta 0,707 m., üstte ise 0,80 m.'dir. Taenia yüksekliği 0,04 m., taenianın altındaki regula 0,03 m., guttae ise 0,01 m. yüksekliğindedir. Regula genişliği 0,42 m., guttae genişliği 0,03 m.'dir. Regulalar arası mesafe ise 0,45 m.'dir.

Yapıya ait triglif-metop frizine ait toplam dokuz blok arazide çok dağılmış biçimde görülebilmektedir (Res. 20-21). Bu bloklardan tüm korunmuş olanların genişlik ölçüleri şu şekildedir: 1,78 m., 1,75 m., 1,70 m., 1,68 m., 1,62 m., 1,56 m., 1,54 m., 1,39 m., 1,20 m. Blok yüksekliği 0,59 m., derinliği ise 0,65 m.'dir. Triglif genişlikleri 0,41-0,42 m. arasında değişmektedir ve iki tam iki yarım trigliften oluşmaktadır. Triglif yükseklikleri ise 0,52 m.'dir ve araları derin işlenmiştir. Triglifin üstündeki bant ile triglif-metop friz bloğu boyunca devam eden bant aynı yüksekliğe sahip olup, yüksekliği 0,07 m.'dir. Bloklar bazen tek bazen çift triglif içermektedir. Bu

¹¹ Olba bölgesinde taşı işaretleri hakkında bk.: Akçay 2008, *passim*.

yüzden bir kısmında gerçek metop genişliği alınmamaktadır. Fakat, yapılan ölçümler sonucu metopların 0,62 ve 0,72 m. olmak üzere iki farklı genişliğe sahip oldukları anlaşılmıştır. Metop yüksekliği ise 0,52 m.'dir. Triglif-metop frizi sütun akslarına ve aralarına gelmek üzere ikili olarak düzenlenmiş olabilir.

Tek parça işlenmiş geison-sima blokları diğer parçalar kadar iyi korunmamıştır, toplam beş parça saptanabilmiştir¹² (Res. 22-23). İyi korunmuş örnekten alınan ölçülerden yükseklik 0,54 m., genişlik ise 1,25 m. olarak saptanmıştır. Geisondan bir silmeyle ayrılan sima kyma rec-ta profillidir ve cephesinde stilize aslan başı formlu yalancı çörtlenlere sahiptir. Derinliği 1,06 m. olan bloğun alt kısmında 0,42x0,21 m. ölçülerinde mutulus levhaları vardır. Mutulus levhaları arka arkaya üçlü sıradan oluşturulan altılı guttaeya sahiptir. Mutuluslar arası via ise 0,10 m.'dir.

Arazide iki adet, tüm korunamayan köşe alınlık bloğu bulunmuştur (Res. 24-26). Daha iyi korunmuş bloğun genişliği 1,22 m., derinliği 1,06 m. olup, korunmuş yüksekliği 0,928 m.'dir. Bloкта geison, yükselen geison ve yükselen sima birlikte işlenmiştir. Tympanona ait bir kalıntı görülebilmiştir. Geison kısmı 0,229 m., yükselen geison 0,057 m., yükselen sima ise 0,238 m. genişliğindedir. Bloğun alt yüzeyinde mutulus levhaları vardır. Bunlar özellikleri ve ölçüleriyle geison-sima bloklarındakilerle aynıdır.

Tapınağın Plan Rekonstrüksiyonu

Naosu dikdörtgen formlu olan yapı 15,52x7,838 m. stylobat ölçülerine sahip olduğu için yaklaşık 1:2 oranına sahiptir. Bu, Vitruvius'un planını belirtmeden öngördüğü klâsik orana uygundur¹³. Eğer yapının bir pronaosu olduğunu kabul edersek, 3,75 m. uzunluğunda ölçülen pronaos, 7,40 m. uzunluğunda ölçülen cella ile 1:1,97 oranı, naos ile yaklaşık 1:4,13 oranı göstermektedir. Bu durumda naos-cella ise 1:2,09 oranına denk düşmektedir.

Arazide bulunan sütun tamburlarının sayısı ve tüm korunmuş olanların yükseklikleri tapınağın plan tipi hakkında kesine yakın bir saptamada bulunmaya izin vermektedir. Tüm ve tahrip olmuş toplam 16 sütun tamburu ve dört adet son tambur ile işlenmiş sütun başlığı toplamda 20 tambur etmektedir. Güneydoğu köşeye ait olduğu saptanan ve ardı ardına yıkılmış olan sütunların 1,85 m., 1,64 m., 1,57 m., 1,53 m. olan yüksekliklerine 0,62 m. yüksekliğindeki son tamburla işlenmiş sütun başlığı eklenince 7,21 m.'lik sütun yüksekliğine ulaşılır. Bu yükseklik, *in situ* olarak korunmuş kuzeybatı köşe pilasterinin 7,20 m.'lik yüksekliğiyle hemen hemen aynıdır ki, statik açıdan da bu yüksekliğin eşit olması gerekir¹⁴. Böylece bir sütun dört tambur ve bir sütun başlığından oluşmakta ve tapınağa ait toplam dört sütun bulunmaktadır. Bu durumda, tapınağın girişinde, antaların önünde blok taşlarla oluşturulmuş kısmi stylobat üzerinde yer alması gereken dört adet sütun, tetrastylus prostylus planlı bir tapınağa işaret etmektedir¹⁵ (Res. 27).

Tapınağın cephesinde yer alan sütunların stylobat üzerindeki izleri tespit edilememektedir. Bu durumda sütun arası mesafenin (intercolumnium) ne kadar olduğunu kesin olarak saptamak güçtür. Vitruvius Dor tapınağının oranlarıyla ilgili verdiği bilgilerde, tetrastylus

¹² Bunlar nispeten daha yüksekten düştüğü için daha çok tahrip olmuş ve çok parçaya ayrılmışlardır.

¹³ Vitruv. 4.4.1; Akkurnaz 1998, 101.

¹⁴ Aradaki 0,01 m.'lik fark, çeşitli sebeplerden kaynaklanan yüzey aşınmaları sonucu gerçekleşmiş olmalıdır.

¹⁵ B. Söğüt sütun tamburlarının toplam yüksekliğini 6,07 m. olarak ölçmüştür. Ayrıca tambur yüksekliklerinin hesaplanıp, kuzeybatı köşenin *in situ* yükseliğiyle orantılandığında dört sütuna yakın bir sayının elde edildiğini ve tapınağın tetrastylus prostylus planlı olduğunu belirtmiştir bk.: Söğüt 1998, 96 ve dn. 643, 127. S. Durugönül de, tapınağın tetrastylus prostylus plana sahip olduğunu belirtmiştir bk.: Durugönül 2001, 159.

tapınaklarda, tapınağın önünün yirmi yedi kısma ayrılıp, bu kısımlardan her birinin bir modül oluşturacağını, sütun çapının ise iki modüle denk gelmesi gerektiğini bildirir¹⁶. Tapınak için böyle bir hesaplama yapıldığında, çapı 0,80 m. olan sütunlar üç modüle denk gelmektedir ve bu durum Vitruvius'un verdiği oranlar sistemine uymamaktadır. Yapılan istatistikler sonucu, Hellenistik Dönem'de sütun arası mesafe için Roma İmparatorluk Dönemi'den daha dar aralıklar kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır¹⁷. Roma İmparatorluk Dönemi prostylos planlı tapınaklarda ise daha geniş aralıklar tercih edilmesi ve daha çok araestylos sütun aralığı görülmesine rağmen, diğer sütun aralıklarından da örnekler saptanmıştır¹⁸. Kurşun Kalesi Tapınağı'nın 0,80 m. çapındaki sütunlarını 7,838 m. genişliğindeki giriş kısa kenarına, iki sütun tam antaların karşılığına gelmek üzere yerleştirildiğinde, sütun aralığı 1,543 m. olarak hesaplanmıştır. Bu ölçü sütun çapının iki katına denk gelen systylos sütun aralığına yakındır.

Tapınağın güneydoğudaki girişinin yaklaşık 20,00 m. doğu karşısında, 0,70 m. yüksekliğinde bir kaya kütlesi bulunmaktadır (Res. 28). Söz konusu kaya kütesinin etrafındaki kısım kesilip, alınarak düzensiz dörtgen prizmaya yakın formu bir görünüme kavuşturulmuştur. Doğu kenarında alçak basamak benzeri bir kısım oluşturulmuştur. Etrafında doğal da olabilecek yuvarlak çukurlar vardır. Üst yüzeyi düzlenmeye çalışılmış, ancak eş yükseltiyeye sahip olmayan, yer yer alçalıp yükselen bir yüzey elde edilmiştir. Dağlık Kilikia'daki Tülü Asar Tapınağı'nda, bu örneğe benzer bir kaya kütlesi, tapınakla bağlantılı basamaklı bir kaya sunağı olarak tanımlanmak istenmiştir¹⁹. Kurşun Kalesi'nde de, bilinçli bir şekilde şekillendirilmiş bu kaya kütlesi, tapınağın kütle ilişkili doğal kayadan oluşturulmuş kaya sunağı olabilir.

Tapınağın Yapı Rekonstrüksiyonu

Yukarıda açıklandığı üzere, tapınağın mimari öğelerinin hepsi sağlam durumda korunamamış olsa da, hepsine ait tüm parça mevcuttur. Bu durumda tapınağın yıkılmadan evvel nasıl olduğuna dair saptama ve tahminlerde bulunmak mümkündür.

Dor düzenine göre kaidesiz olarak doğrudan stylobatın üzerinde yükselmesi gereken sütunların 0,80 m.'lik alt çapı, 7,21 m. olarak hesaplanan toplam yüksekliğinin yaklaşık 9:1'dir. Vitruvius Dor sütun başlığının, sütun çapının yedi katı kadar belirlendiğini bildirir²⁰. Hellenistik Dönem'e ait Dor düzenli tapınaklarda bu oran ağırlıklı olarak görülür ve Vitruvius'un bildiri bu dönem tapınakları için doğru görünmektedir²¹. Ancak Roma İmparatorluk Dönemi tapınakları için yaygın oran özellikle Korinth düzenindeki tapınaklar için 9:1'dir; Dor düzenli tapınaklarda da 7:1 oranı görülmez. Bu durumda söz konusu dönem için Vitruvius'un bildiri bir kriter olarak alınmaz²². Bununla beraber, Dor düzenindeki tapınakların sütunlarındaki fluthes sayısının 20 olması gerektiğini belirten Vitruvius'un bu bildirimine, tapınağın sütun başlığıyla işlenmiş son sütun tamburundaki fluthes sayısı uymaktadır²³.

¹⁶ Vitruv. 4.3.3-4.

¹⁷ Pohl 2002, 88, Tab. 7-8.

¹⁸ Pohl 2002, 89. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Dor düzenli tapınaklarda diastylostan daha fazla araestylostan daha dar aralıklar tercih edilmiştir bk.: Pohl 2002, 86-96; Gider 2006, 26, dn. 10. Stoa gibi uzun yapılarda da araestylosa yakın sütun aralıkları kullanılmıştır bk.: Coulton 1976, 234, 261; Gider 2006, 26. Vitruvius'un bahsettiği, sütun çapları ile sütun aralıkları oranları ve isimlendirmeleri hakkında bk.: Vitruv. 3.3.1-11.

¹⁹ Söğüt 2004, 283-284.

²⁰ Vitruv. 4.1.8.

²¹ Pohl 2002, 99, Tab. 15.

²² Pohl 2002, 99; Kaplan 2008, 233.

²³ Vitruv. 4.3.9.

0,62 m. yüksekliğe sahip arkhitravların, sütun başlığı üzerine oturan alt derinliği 0,707 m., üst derinliği ise arka kısmındaki taç profil ve ön kısmındaki taenia sebebiyle 0,80 m.'dir. Arkhitravların arkasındaki taç profil, tapınağın arkhitravlarının tek sıra olarak düzenlendiğini gösterir. Küçük Asia'daki Roma İmparatorluk Çağı tapınaklarında da çok yaygın olarak bu uygulama görülmektedir²⁴. Vitruvius oranlar sisteminde arkhitrav yüksekliğinin sütun alt çapının yarısı olması gerektiğini belirtmiştir²⁵. Bu durumda, 0,62 m. yüksekliğindeki arkhitravlar Vitruvius'un verdiği orana uymamaktadır. Bununla beraber, tapınağın yaklaşık sütun yüksekliğinin arkhitrav yüksekliğine olan 1:12'lik oranı, Vitruvius'un arkhitrav yüksekliği ve sütun yüksekliği için verdiği 1:12-13 ideal orana uymaktadır²⁶. Genel olarak, Roma İmparatorluk Dönemi tapınaklarında arkhitrav yükseklikleri Hellenistik Dönem örneklerine göre daha alçaktır²⁷. Ayrıca, yapılan istatistiğe göre sütun yüksekliği 7 m.'den yüksek olan tapınaklarda, arkhitrav yükseklikleri genellikle 0,63 m. ile 0,84 m. arasında değişmektedir²⁸. 7,21 m.'lik sütun yüksekliği ile 0,62 m.'lik arkhitrav yüksekliği genel duruma uymaktadır. Arkhitravın, sütun başlığının hemen altındaki kısmının derinliğine, üst yüzeyinin de sütun gövdesinin alt çapına eşit olması gerektiğine dair Vitruvius'un bildirimini vardır²⁹. Arkhitravın alt derinliği 0,707 m. olan tapınağın, 0,92 m. derinliğe sahip sütun başlığının abakusu ile ideal olarak bildirilen orandan daha farklı bir ölçü göstermektedir. Fakat, arkhitravın üst yüzeyi 0,80 m.'lik derinliği, sütun alt çapı ile eşittir ve Vitruvius'un oranlarına uymaktadır. Hellenistik ve Roma Dönemi tapınaklarında genel olarak söz konusu oranlara uyulduğu görülmektedir³⁰.

Tapınağın triglif-metop frizlerinin 0,59 m. yükseklikleri, 0,62 m. yüksekliğe sahip arkhitrav bloklarından daha azdır. Hellenistik ve Roma İmparatorluk dönemlerinde genelde uygulanan da, bir tarihleme kriteri olarak değerlendirilememekle birlikte, frizin arkhitravdan alçak olmasıdır³¹. Vitruvius'a göre, triglif yüksekliği, genişliğinin 1,5 katı, metopların genişliği yüksekliğiyle eşit, metop genişliği de triglif genişliğinin 1,5 katı olmalıdır³². Tapınağın triglif yükseklik ile genişlik oranı yaklaşık 1:1,25'dir. Metop genişliği ile yüksekliği de birbirine eşit değildir.

Yapının üst yapı elemanlarından 0,54 m. yüksekliğiyle en alçak öge geison sima bloklarıdır. Köşe alınlığı blokları tapınağın beşik çatıya sahip olduğunu kanıtlar. Arazide rastlanan, çok küçük parçalar halindeki pişmiş toprak çatı kiremidi parçaları da, çatının bu malzemeyle kaplandığına işaret eder. Köşe alınlığı bloğunun, 20 derecelik açıyla yükseldiği, böylece tepe noktasının 1,545 m.'ye denk geldiği hesaplanmıştır. Bu durumda tapınağın tüm yüksekliği 7,20 m.'lik sütun, 0,62 m.'lik arkhitrav, 0,59 m.'lik triglif-metop frizi, 0,54 m. geison sima ve 1,545 m.'lik alınlık yüksekliği ile toplam 10,495 m. olarak saptanmıştır.

Değerlendirmeye geçmeden önce, arkhitrav üzerindeki yazıta değinmenin yerinde olacağı kanısındayız:

²⁴ Pohl 2002, 134, Tab. 19.

²⁵ Vitruv. 3.5.8.

²⁶ Vitruv. 3.5.8; bu oranlar ve istatistikler için ayrıca bk.: Pohl 2002, 140-142.

²⁷ Pohl 2002, 134

²⁸ Kaplan 2008, 234.

²⁹ Vitruv. 3.5.9.

³⁰ Pohl 2002, 138-139, Tab. 20-21; Kaplan 2008, 234-235.

³¹ Pohl 2002, 98.

³² Vitruv. 4.3.4; Gider 2005, 85, dn. 261.

Yazıt No. 1:

Tapınağın güneydoğusunda ve cephesine ait olması gereken ters dönmüş, kireç taşından arkhitravın ön yüzünde. Yazıt satırları eğri bir hat izlemektedir ve harfler özensizdir³³.

Yük.: 0,62 m.; Gen.: 2,47 m.; Hy.: 0,035-0,04 m.

[- - - -] Ἑρμῆσιάννακος τῆς
γυναικὸς αὐτοῦ.

Hermesianaks'ın oğlu ..... kendi karısı için yaptırdı

1 Satır başında *nom.* halde bir isim yer almalıdır.

Yazıtın tarihlemesine ilişkin başka bir veri bulunmadığından yazıtı harf karakterlerinden dolayı M.S. 3-4. yy.'a tarihlemek mümkündür.

Tapınak İle İlgili Değerlendirmeler

Kurşun Kalesi Tapınağı B. Söğüt tarafından konumu itibariyle, bir kenarının agoraya dayanıp, ön kısmının agoraya baktığı “Agora Tapınakları” sınıflandırmasına dâhil etmiştir³⁴. Tapınağın giriş yönünün agoraya doğru olduğunu, dükkân sıralarının ise tapınağın karşısında devam ettiğini belirtmiştir³⁵. Ancak, Kurşun Kalesi Tapınağı'nın yak. 50 m. kuzeydoğusunda uzanan, aşağıda bahsedilecek doğu-batı doğrultusunda bir stoa bulunsa da, bu yapı hiçbir şekilde tapınakla birlikte ya da daha sonradan tapınağın planına uygun olarak inşa edilmemiştir. Dönem ve plan bağlamındaki uyumsuzluklar dışında, stoa kişisel bağışlar sonucu yapılmış olup, tekil bir yapıdır. Bir agora kompleksinin peristylinin bir kenarını oluşturmamaktadır. Ayrıca, aslen kırsal bir karakter gösteren Kurşun Kalesi yerleşmesinde de, bir agora yapısı olması pek mümkün gözükmemektedir. Bu durumda Kurşun Kalesi Tapınağı'nın “Agora Tapınakları” sınıflandırması içinde kabul edemeyeceğiz. Bunun yerine, “Şehir İçi Tapınakları” ya da Kurşun Kalesi'nin karakterine daha uygun bir sınıflandırma olarak “Yerleşme İçi Tapınakları” sınıflandırması içine almak daha doğru gözükmemektedir.

Dor düzeninde olan tapınak, Küçük Asia'da çeşitli dönemler içinde bu düzende inşa edildiği bilinen 41 tapınaktan biridir ve Kilikia'nın tümünde düzeni Dor olarak kesin olarak tespit edilebilmiş yedi tapınak içinde yer alır³⁶. Küçük Asia'da Dor düzeni kullanımı Roma İmparatorluk Çağında diğer düzenlere oranla geri planda kalmıştır³⁷. Dor düzeninin inşası, diğer düzenlere nazaran az bezemesi ve ayrıntısı olduğu için daha ucuz ve kolaydır³⁸. Nitekim Kurşun Kalesi Tapınağı da sütun tamburlarından flutheslerin açılmamış olması ve kaba yonulu bırakılması, duvar bloklarındaki kaldırma çıkıntılarının tıraşlanmaması gibi özellikleriyle, ancak inşasının finanse edilebildiği, rötuş işlerinin yarım bırakıldığı izlenimini oluşturmaktadır.

Kurşun Kalesi Tapınağı'nın da sahip olduğu prostylos plan tipi ile Küçük Asia'da M.Ö. 3. yy.'ın geç dönemlerinde ilk defa karşılaşılır³⁹. Küçük Asia'da prostylos plana sahip Dor düzenli

³³ Yazıt, arkhitravın ters bir şekilde cephesi tabana bakacak şekilde başka bir mimari parçanın üzerine düşmüştür. Bu sebepten fotoğraf alınabilecek bir konumda değildir.

³⁴ Söğüt 1998, 113.

³⁵ Söğüt 1998, 160.

³⁶ Akkurnaz 1998, 119. Küçük Asia'da tespit edilen Dor düzenindeki 14 tapınak Hellenistik, 7 tapınak ise Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenmektedir. Küçük Asia'da Dor düzeninin kullanımı, Yunanistan anakarası ve Magna Graecia'dakine oranla daha seyrek. Bk.: Pohl 2002, 24.

³⁷ Pohl 2008, 25.

³⁸ Gider 2005, 110.

³⁹ Pohl 2008, 9.

toplam 11 tapınak tespit edilmiştir⁴⁰. Kilikia Bölgesi genelinde ise prostylosun tapınaklarda en çok uygulanan plan olduğu ve planı tahmin edilenlerle birlikte 10-14 olduğu tespit edilebilmiştir⁴¹. Bunlardan kesin olarak Dor düzeninde prostylos olarak saptanan sadece Kurşun Kalesi (B. Söğüt tarafından Asar 1 olarak adlandırılan) Tapınağı'dır. Iotape I Tapınağı ise Dor düzeninde olup, prostylos ya da in antis plana sahip olduğu düşünülmektedir⁴². Prostylos tapınaklar ön cephelerindeki sütun sayılarına göre tetrastylos, heksastylos ve oktastylos olarak sınıflandırılırlar⁴³. Küçük Asia'daki Dor düzeninde inşa edilmiş prostylos tapınakların tümünde ise tetrastylos sütun sayısı görülmekte olup, bu durum Hellenistik Pergamon mimari üslubunun bir etkisi olmalıdır⁴⁴. Bununla birlikte tapınağın sütun arası mesafesi (intercolumnium) sütun çapının iki katına denk gelen systylosa yakındır. Hellenistik Dönem prostylos planlı tapınaklarında en çok görülen uygulama da pynostylos ve systylostur⁴⁵.

Kurşun Kalesi Tapınağı'nın 3,75 m. uzunluğunda bir pronaosu olduğunu kabul edersek, cella pronaos oranı 1:1,97 olarak hesaplandığında, bunun Hellenistik Dönem prostylos tapınaklarında görülen kare bir cella ve derin bir pronaos ile dikdörtgen bir cella ve kısa bir pronaosun kombinasyonu örneklerine uyduğu görülmektedir⁴⁶. Bunun yanı sıra Roma İmparatorluk Dönemi'nde pronaosun daha dar tutulduğu saptanmıştır⁴⁷. Bu durumda Kurşun Kalesi Tapınağı'nın olası pronaosu Hellenistik Dönem örneklerinin oranlarına daha çok uyum göstermektedir. Kilikia'daki Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen, Iotape I, Iotape II ve Laertes II tapınaklarında da Kurşun Kalesi Tapınağı ile benzer oranlar görülmektedir⁴⁸. Kurşun Kalesi Tapınağı'nın pronaossuz olma ihtimali de vardır. İtalya kökenli Roma tapınak mimarisinin bir özelliği olan bu plan tipi⁴⁹ Küçük Asia'da ilk olarak Pergamon Dionysos Tapınağı'nda uygulanmıştır⁵⁰. Kilikia'daki Roma İmparatorluk Dönemi tapınaklarında da pronaossuz planlar, Nephelion 1 nolu Tapınak (Tykhe Tapınağı), Diokaisareia Tykhe Tapınağı ve Tülü Asar Tapınağı'nda saptanmıştır⁵¹. Roma İmparatorluk Dönemi'nde pronaossuz tapınakların cellaları kareden ziyade dikdörtgen bir plan gösterir ki⁵², Kurşun Kalesi Tapınağı'nın cella planı tam da bu duruma uymaktadır.

Tapınak için bir temele ihtiyaç duyulmamış, doğrudan düzlenen ana kaya üzerine inşa edilmiştir. Böyle inşa edilmiş tapınaklara Dağlık Kilikia'da rastlanmaktadır. Laertes 1 nolu (Claudius) Tapınak, Laertes 2 nolu (Apollon) Tapınak, Kestroi 1 nolu (Vespasianus) Tapınak, muhtemelen Laertes 3 nolu (Zeus Megistos) Tapınak ve Tülü Asar Tapınağı bu uygulamaya

⁴⁰ Akkurnaz 2007, 132.

⁴¹ Söğüt 1998, 126; Söğüt 1999, 402. Bu sayı içine, B. Söğüt tarafından 2002 yılında gerçekleştirilen Tülü Asar (Lamos) yüzey araştırması esnasında bulunan Ion düzenindeki prostylos terastylos tapınak da eklenmelidir. Bk.: Söğüt 2004, 282-283.

⁴² Söğüt 1998, Tab. 5-6

⁴³ Akkurnaz 2007, 135. Bu sınıflandırma için ayrıca bk.: Serdaroğlu 2004, 155.

⁴⁴ Akkurnaz 2007, 135; Pergamon'daki tapınaklar için bk.: Radt 2002, 157-191. Hellenistik Dönem Dor mimarisini için ayrıca bk.: Gider 2005, 18-20; Tomlinson 1963, 133-143; Lawrance 1967, 201-288; Dinsmoor 1975, 265-336; Rumscheid 1994, 302, 304, 312-315.

⁴⁵ Pohl 2008, 164.

⁴⁶ Pohl 2008, 48.

⁴⁷ Pohl 2008, 49, 170.

⁴⁸ Bu tapınakların bir tablosu için bk.: Söğüt 1998, Tab. 5.

⁴⁹ Pohl 2008, 183.

⁵⁰ Pohl 2008, 48, 164. Pergamon Dionysos Tapınağı için bk.: Radt 2002, 187-192.

⁵¹ Nephelion 1 nolu Tapınak (Tykhe Tapınağı) için bk.: Söğüt 1998, 74-75; Diokaisareia Tykhe Tapınağı için bk.: Söğüt 1998, 91-92; Tülü Asar Tapınağı için bk.: Söğüt 2004, 282-283.

⁵² Pohl 2008, 49.

örnek oluşturmaktadır⁵³. Adına uygun olarak Dağlık Kilikia'da kayalık alanlar çok yaygın olup, bu bölgede ağırlıklı olarak kireç taşı kayalık formasyonu görülmektedir⁵⁴. Özellikle Dağlık Kilikia'da, bir yapının temeli için oldukça sağlam bir zemin sağlayan kayalık alanların, düzleştirilerek kullanılması, hem zaman, hem malzeme, hem de işçilik tasarrufu açısından tercih edilmiş olmalıdır. Kurşun Kalesi Tapınağı'nın üzerinde yükseldiği kaya kütlesi, çevresine göre biraz daha yüksek bir konumda yer almakta ve tapınağın etrafına hâkim bir konuma sahip olmasını sağlamaktadır. Bu durum aslında bir podyuma sahip olmayan yapıda, podyum benzeri bir öğeye sahipmiş izlenimi vermektedir. Aslen İtalya kökenli bir uygulama olan podyumun, Küçük Asia'da ilk olarak geç Hellenistik Dönem'de Pergamon Orta Gymnasion'daki Hermes-Herakles Tapınağı'nda çok kesin belirlenemese de var olduğu ileri sürülür ve cephesi merdivenli, podyum benzeri bir yükselti bulunduğu düşünülür⁵⁵. Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise podyum, prostylos planlı tapınaklar için karakteristik bir öge haline gelmiştir⁵⁶. Bu dönemde Dağlık Kilikia'da in antis ve prostylos planlı podyumsuz tapınaklar görülmektedir; bunların ortak özellikleri dağlık bölgede olmaları, çevrelerine nazaran daha yüksek noktada bulunmaları ve planları itibarıyla cephelerine önem verilmiş olmalarıdır⁵⁷. Hellenistik Dönem'den itibaren Kilikia'da inşa edilen tapınaklardan Çatıören Hermes ve Korykion Antron (Cennet-Cehennem) Tapınağı'nda⁵⁸ podyum yoktur⁵⁹. Bu Hellenistik gelenek, Kurşun Kalesi Tapınağı'nda olduğu gibi, Kibyra Minor Claudius Tapınağı, Laertes 1 nolu Tapınak, Laertes 2 nolu Tapınak, Laertes 3 nolu Tapınak, Kestroi Vespasianus Tapınağı'nda da⁶⁰, Dağlık Kilikia coğrafyasının hem yerel imkânlarının kullanılması, hem de güçlü Hellenistik mimari geleneğin devamlılığı bağlamında görülmektedir. Ayrıca, Kurşun Kalesi Tapınağı'nda girişe ulaşmak için, tapınağın cephesindeki kayalık kısma basamak işlenmiş olma ihtimali yüksektir⁶¹. Nitekim, Dağlık Kilikia'da incelenen podyumsuz tapınakların cephesinde (cephenin tümünü kapsayan ya da ortasında dar bir kısmında) veya diğer kenarlarında basamaklara sahip tapınaklar mevcuttur⁶². Kaya temelli podyumsuz tapınaklardan, Laertes 1 ve Laertes 2 Tapınağı ise cephelerinde basamaklara sahiptir⁶³.

Kurşun Kalesi Tapınağı'nın kuzey uzun cella duvarının iç yüzünde biri büyük ve kemerli, diğeri ise çok daha küçük dikdörtgen kesitli iki niş bulunmaktadır. Bu nişler, girişin sağında yer almaktadır. Bundan dolayı kuzey uzun duvar, çift sıralı olarak, diğer kenarlardaki duvarlardan daha kalın inşa edilmiştir⁶⁴. Cellası nişli tapınaklar Dağlık Kilikia için yabancı değildir. Lamos 1 nolu Tapınak (Vespasianus-Titus-Domitianus) Tapınağı, girişin sağına denk gelmek üzere, ortada büyük iki yanda ise daha küçük üç nişe sahiptir⁶⁵. Nephelion Tykhe Tapınağı'nın cella

⁵³ Laertes 1 nolu Tapınak için bk.: Söğüt 1998, 53-56; Laertes 2 nolu Tapınak için bk.: Söğüt 1998, 56-58; Laertes 3 nolu Tapınak (Zeus Megistos) için bk.: 58-59; Kestroi 1 nolu (Vespasianus) Tapınak için bk.: Söğüt 1998, 68-71. Tülü Asar Tapınağı için bk.: Söğüt 2004, 282-283. Ayrıca bk.: Söğüt 2001, 486.

⁵⁴ Durugönül 2002, 108.

⁵⁵ Pohl 2008, 42, 104-110. Pergamon Hermes-Herakles Tapınağı için bk.: Radt 2002, 121.

⁵⁶ Pohl 2008, 48, 170.

⁵⁷ Söğüt 2001, 486 ve dn. 45.

⁵⁸ Tapınakla ilgili görüşler için bk.: Şahin v.d. 2010, *passim*; Şahin 2012, *passim*.

⁵⁹ Söğüt 2001, 487.

⁶⁰ Söğüt 1998, 124.

⁶¹ Tapınağın bu kısmı, yıkılan mimari parçalar sebebiyle kesin bir sonuca varabilmeyi engellemektedir.

⁶² Söğüt 2001, 487.

⁶³ Bu tapınaklar için bk.: y.dn. 53.

⁶⁴ Tapınağın güney uzun duvarı yıkılmış olduğu için, nişlerin simetrik karşılığının varlığı belirlenememekle birlikte, güney uzun duvarın çift sıra olmaması ve daha ince tutulması bu ihtimali azaltmaktadır.

⁶⁵ İçleri kireç harcı ile sıvanmış nişlerin tam ölçüleri alınmadığından, metinde verilmemiştir. Bk.: Söğüt 1998, 77, 128; Söğüt 1999, 400.

kuzey iç duvarında da, yine girişin sağına denk gelen, üstü kemerli iki küçük niş bulunmaktadır⁶⁶. Cellası nişli tapınaklara bir örnek doğu Pamphylia'da Lyrbe'de bulunmaktadır. C2 Yapısı olarak adlandırılan bu tapınak podiumlu tetrastylus prostylos planlı olup, cella yan duvarlarında üçer, arka duvarında iki adet olmak üzere, genişlikleri 1,50-2,15 m. arasında değişen, derinliği de 0,60 m. olan toplam sekiz kemerli nişe sahiptir⁶⁷. Bu tapınaklarda dikkati çeken ortak özellikler, Dağlık Kilikia'daki üç tapınakta da form ve ölçüleri çeşitli olan nişlerin girişin sağına yerleştirilmesi⁶⁸ ve tapınakların hepsinin prostylos planlı olmasıdır. Filistin Hazor'da H Alanı tapınakları ve Megiddo Migdal Tapınağı'nda cellanın karşılıklı yan duvarlarında⁶⁹; Suriye'de Hössn Niha'daki in antis planlı küçük tapınakta birisi cellaya girişte sağ duvarda, daha büyük olan diğeri ise naos kapısının karşısında, kült heykelinin konulduğu yerdedir⁷⁰. Kasr Naus ikinci tapınak cellasında yan duvarlarda karşılıklı olarak, kenarlarda kemerli, ortada dörtgen nişler yerleştirilmiş⁷¹; Medjel Andjar Tapınağı'nın cella yan duvarı ise kült heykelinin bulunduğu yere kadar kemerli nişlerle donatılmıştır⁷². B. Söğüt, Nephelion Tykhe Tapınağı'ndaki birbirine yakın ve küçük nişlerin, Stratonikeia Nekropolisi Akdağ mevkindeki kaya mezarlarında da bulunduğunu ve içlerinde bulunmuş *in situ* terrakotta figürinler dolayısıyla, Nephelion Tykhe Tapınağı nişlerinde de kült heykelcikleri olabileceğini ileri sürmektedir⁷³. Kurşun Kalesi Tapınağı'ndaki küçük dikdörtgen kesitli niş de bu amaç için yapılmış olabilir. Büyük nişlerin ise, B. Söğüt'ün diğer örnekler üzerinden önerdiği üzere, kült ile alakalı heykeller için yapılmış olabileceği fikrine şimdilik katılıyoruz; ancak bu nişlerin kesin işlevlerini belirlemek için *in situ* buluntulu bir örneğe ihtiyaç olduğu açıktır⁷⁴.

Tapınağın ince yonulu, düz yüzeyli ve gönyeli polygonal ve trapezoidal (yamuk) blokların birlikte kullanıldığı harçsız duvar tekniği⁷⁵, özellikle Doğu Dağlık Kilikia'da çok yaygındır ve çeşitli özellikleriyle, farklı yapı tiplerindeki örnekleriyle (dini, sivil, askeri ve mezar yapıları) iyi incelenmiştir⁷⁶. Dağlık Kilikia'nın kireç taşı formasyonundan oluşan kayalık fiziki durumu,

⁶⁶ Söğüt 1998, 74, 127.

⁶⁷ Lyrbe C2 yapısı için bk.: İnan 1998, 69-72; ayrıca bk.: Akkurnaz 2007, 92-94.

⁶⁸ Söğüt 1998, 128.

⁶⁹ Söğüt 1998, 128; Söğüt 2001, 404; Filistin Hazor Tapınakları için bk.: Ottosson 1980, 27-31, 57.

⁷⁰ Söğüt 1998, 128; Söğüt 2001, 404; Krencker - Zschietzschmann 1938, 133-134.

⁷¹ Söğüt 1998, 128; Söğüt 2001, 404, dn. 26; Krencker - Zschietzschmann 1938, 13 vd.

⁷² Söğüt 1998, 128-129; Söğüt 2001, 404, dn. 26; Krencker - Zschietzschmann 1938, 182 vd.

⁷³ Söğüt 1998, 127. Ayrıca bk.: Söğüt 2006, 40-41. Benzer nişli mezarlar Perge Batı Nekropolisi'nde de 1997-2003 yılları arasında yapılan kazılarla bulunmuştur. Bunlardan M1 kodlu mezar yapısının içindeki nişlerde terrakotta figürinleri de içeren *in situ* mezar hediyeleri bulunmuştur. Bk.: Turak 2008, 1158-1159.

⁷⁴ Söğüt 1998, 128; Söğüt 2001, 404, dn. 24. Bu tapınaklar içindeki büyük kemerli niş örneklerinden Lamos, Lyrbe ve Kurşun Kalesi tapınaklarındakilerin, konstrüksiyon açısından Anadolu'da geç Hellenistik - erken Roma Dönemi'nden itibaren görülen ve özellikle Kilikia, Pamphylia, Pisidia'daki mezar yapılarında yaygın olarak rastlanılan, içlerine lahit yerleştirilen kemerli "arcosolium"lara benzediği de göz ardı edilmemelidir. Bu benzerliğe M. Büyükkolancı da dikkati çekmiştir. Bk.: İnan 1998, 71. *Arcosoliumun* kökeni ve mezar yapılarındaki örnekleri için ayrıca bk.: Çelgin 1990, 148-151; Özdizbay 2002, 493. Dağlık Kilikia'daki Elaiussa Sebaste ve Korykos'ta bulunan örnekler için bk.: Matchatschek 1967, 92-96.

⁷⁵ Dörtten fazla köşeli, düz veya eğri kenarlı, kenarları birbirleriyle çeşitli açılarla kesişen duvar inşa tekniğini polygonal olarak adlandırılmaktadır. Bk.: Tirpan 1994, 409-410; Tirpan - Söğüt 1998, 162. Polygonal duvar tekniğini, işleniş şekli, derz, iççilik ve kenar şekillerine göre, ayrıntılı sınıflama örnekleri vardır. Bk.: Scranton 1941, 16-18; Lugli 1957, 48-67; Tomlinson 1961, 133-140; Akarca 1987², 113. Bu makalede tapınağın duvar örgüsü tanımlanırken A. Tirpan'ın, kenar şekli (derz) ve yüzey şekline göre belirlediği sınıflandırma kullanılmıştır. Bk.: Tirpan 1994, 411; Tirpan - Söğüt 1998, 164-165.

⁷⁶ Bk.: Matchatschek 1967, 65-67; Tirpan 1994, 405-424; Tirpan - Söğüt 1998, 161-186; Durukan 1999, 79-91; Durukan 2004, 39-63; Durugönül - Gabelmann 1997, 213-220; Durugönül 1998b, 11-53; Söğüt 2006. Orta ve Batı Dağlık Kilikia'da Aphrodisias dışında görülmeyen polygonal duvar tekniği, Doğu Dağlık Kilikia'ya komşu olan Batı Ovalık Kilikia'da yoğunlukla kullanılmıştır. Bk.: Tirpan - Söğüt 1998, 179. Doğu Dağlık Kilikia örnekleri için bk.:

bu taş çeşidinin polygonal ya da köşeli şekillerde işlenebilmesine ve harçsız duvar örgüsüyle yükselen yapılara izin vermektedir⁷⁷. Teknik itibarıyla, taşların birbirine kenetlenmesi, kolay yıkılmayan, sağlam yapıların inşasına imkân veren polygonal duvar tekniği⁷⁸, özellikle Olba ve çevresindeki bütün yerleşmelerde Hellenistik Dönem’de yaygın bir şekilde uygulanmıştır⁷⁹. Kalykadnos ve Lamos nehirleri arasında kalan bölgede M.Ö. 2. yy. öncesinde taş mimariye rastlanmaması⁸⁰, taş malzemeyle inşa edilmiş yapıların, Seleukoslar’ın Apameia Anlaşması sonucu, Toroslar’ın ardına çekilmesiyle stratejik olarak önem kazanan Olba bölgesine özel önem vermeleri ve taş mimarinin Seleukoslar ile burada, özellikle savunma amaçlı yerleşmelerdeki polygonal duvarlı yapılarla (kaleler, surlar, kuleler ve bunlarla bağlantılı faklı işlevli yapılar) tanıtıldığı görüşü öne sürülmektedir⁸¹. Bununla beraber, özellikle bu bölge için Hellenistik yapılarda belirleyici bir öge olan, yapılarda yüksek kaliteli polygonal duvar tekniği kullanımının, Hellenistik Dönem’den sonra iyice azaldığı, ancak, “Olba hanedan otoritesinin” sona ermesinin ardından bu duvar tekniğinin genellikle münferit yapılarda işçilik kalitesi daha düşmüş olarak uygulanmaya devam edildiği ileri sürülmektedir⁸². Lykia’dan Arykanda tiyatrosunun polygonal bloklu duvarı M.S. 2. yy. ortasına, Andriake’deki gümrük binasının polygonal bloklu ara bölmeleri ve arka duvarı Hadrianus Dönemi’ne, Doğu Dağlık Kilikia’dan Çatıören, Batı Ovalık Kilikia’dan Gavurlu Burun ve Hasır Ören örnekleri de M.S. 2. yy.’a tarihlenmektedir⁸³. S. Durugönül, Olba ve çevresinde Roma Dönemi ile birlikte polygonal duvar tekniği yerine, isodomik duvar tekniğinin kullanılmaya başlandığını belirtir⁸⁴. Nitekim Kilikia’da incelenen Roma İmparatorluk Çağı tapınaklarının, harçsız düz yüzeyli dörtgen bloklardan, harçlı dış yüzü dörtgen içi moloz taşlardan, harçlı düzensiz küçük-orta boy taşlardan ya da dışı dörtgen blok, ortası harçlı dolgulu (opus caementicium) inşa edildiği görülmektedir⁸⁵. Bu tapınakların içinde, Roma İmparatorluk Dönemi içinde ele alınanlardan sadece Kurşun Kalesi Tapınağı harçsız, polygonal ve yamuk (trapezoidal) bloklardan oluşmuş duvar örgüsüne sahip olmasıyla tektir.

Stoa

Tapınağın yaklaşık 50 m. kuzeydoğusunda, doğu-batı doğrultulu, uzun kenarı 19,50 m., kısa kenarı ise 10,45 m. (aynı zamanda yapının genişliği) ölçülerinde dikdörtgen planlı bir stoa yapısı yer almaktadır⁸⁶ (Res. 29-30). Stoa arazinin zemininden yaklaşık 0,60 m. yüksekliktedir. Yapının zeminden yükselmesini sağlayan platformun ön duvarı, düzensiz, kaba yonulu, gönyesiz küçük polygonal kireç taşından (logaden) harçsız olarak örülmüştür⁸⁷. Taşlar birbirine

Durugönül 1998b, 11-53; Tırpan - Söğüt 1998, 166-178; Tırpan 1994, 414-420.

⁷⁷ Durugönül 2002, 109. Hellenistik Dönem’in belirgin bir özelliği olan harçsız duvar örgüsü, bölgede Roma Dönemi’nde de kullanılmaya devam etmiş, hatta varlığını Bizans Dönemi içlerine kadar sürdürmüştür. Bk.: Durugönül 2005, 30.

⁷⁸ Tırpan - Söğüt 1998, 166.

⁷⁹ Aydınoglu 2003, 260.

⁸⁰ Durugönül 2002, 108.

⁸¹ Bu görüş için bk.: Durugönül 1998a, 113-114; Durugönül 1998b, 116; Durugönül 1998c, 71-72; Durukan 2004, 48, 52; Aydınoglu 2004, 180, 181.

⁸² Aydınoglu 2003, 260; Durukan 2004, 52.

⁸³ Tırpan - Söğüt 1998, 184-185.

⁸⁴ Durugönül 1998b, 123; Durugönül 2005, 29.

⁸⁵ Söğüt 1998, 141-143.

⁸⁶ Bu makale kapsamında stoa yapısı ana hatlarıyla ele alınmış olup, yerleşmenin bütünüyle ilişkili özellikleri üzerinde durulmuştur. Yapının ayrıntılı mimari incelemesinin gelecek sezon çalışmalarında yapılması planlanmıştır.

⁸⁷ Polygonal duvar örgülerinin sınıflandırılması ve bölgedeki kullanımı için bk.: y.dn. 75-76.

alıştırılmamış ve aralarında boşluklar kalmıştır. Stoanın arka duvarı da aynı teknikte inşa edilmiş olup, oldukça tahrip olmuştur. Bu duvarla yapının arka sınırı belirlenmekte ve stoanın bu kısmında dükkân ya da başka işlevli herhangi bir mekân bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Stoanın doğu kenarına bitişik bir mekân bulunmaktadır. Ancak stoanın doğu kenarı ve doğusundaki mekânın duvarları neredeyse tamamen yıkıntı durumunda olduğundan, birbirleriyle olan ilişkileri tam olarak belirlenememektedir. Bununla beraber, stoanın doğu kısa kenarındaki kemer ve kemer kilit taşı kalıntılarında, doğu mekânın kemerli bir kapıyla stoaya bağlandığı söylenebilir. Stoanın batı kısa kenarına bitişik, söveleri korunmuş 1,75 m. genişliğinde bir girişle bağlanan, 10,45x11,00 m. ölçülerinde yaklaşık kare formlu, daha iyi korunmuş bir başka mekân bulunmaktadır. Bu mekânın batı duvarı kısmen yıkılmıştır ve içi yıkıntılarla doludur. Duvar tekniği stoaninki ile aynıdır ve stoa ile eş zamanlı inşa edilmiş olmalıdır. İşlevi ancak bir temizlik ve kazı çalışması sonucu anlaşılabilir.

Stoanın iç kısmı, yapının kendi yıkıntılarıyla doludur ve tabanı net olarak görülememektedir. Buna rağmen doğu kısmında, üç adet sütun tamburu yan yana *in situ* durumlarına yakın olarak korunmuştur (Res. 31). En doğudaki sütun tamburunun arka duvar ile arasında 2,30 m. mesafe vardır. Bu tamburun batısında yer alan diğer iki sütun tamburunda bu mesafe 1,98 m.'dir. Böylece, en doğudaki sütun tamburunun çeşitli doğal etkenlerle yerinden biraz oynadığı ve diğer sütunlarla aynı olması gereken aksının bozulduğu anlaşılmaktadır. Sütun tamburlarının üst kısmında aşınma ve eksikler vardır. Buna göre korunmuş çapları 0,40 m., 0,45 m. ve 0,46 m. arasında değişmektedir. En iyi korunmuş olan en doğudaki sütun tamburu yardımıyla, alt çaplarının en az 0,46 m. olduğu söylenebilir. Tamburlar kaba yonulu ve yivsizdir. Stoa içinde dağınık halde ve oldukça tahrip olmuş başka sütun tamburları da bulunmaktadır. Tamburlarla birlikte, son sütun tamburuyla birlikte işlenmiş olduğu anlaşılan iki adet Dor sütun başlığı da saptanabilmiştir. Bu başlıkların üst kısımları neredeyse tamamen eksik ve aşınmış olup, Dor düzeninde oldukları belli belirsiz korunan anuliden anlaşılabilir. Böylece, stoanın sütunlarının da, Kurşun Kalesi Tapınağı'nda olduğu gibi, Dor düzeninde olduğu kesindir. *In situ* olarak saptanan yan yana sıralı sütunların, yapının arka duvarından 1,98 m. güneyde ve bu genişlikte, batıya doğru en çok beş sütunla daha devam ederek, toplam sekiz sütunlu üstü kapalı dar bir galeri oluşturduklarını ileri sürebiliriz. Ancak bu sütunların sayısını kesin olarak saptayabilmek, burada yapılacak bir temizlik ve belki de bir kazı sonucu mümkün olabilir.

Yapının hem muhtemel işlevini, hem yaklaşık dönemini hem de bağışçısını öğrenmemizi sağlayan iki yazıt bulunmuştur. Bunlardan biri stoanın içinde, diğeri ise batıdaki mekânın içinde yer almaktadır:

Yazıt No. 2:

Stoa içerisinde, kireç taşından dikdörtgen bir blok üzerinde, tabula ansata içerisinde 4 satırlık yazıt. S. 1 doğal tahribat nedeniyle zarar görmüştür (Res. 32).

Yük.: 0,96 m.; Gen.: 1,73 m.; Hy.: 0,03, 5-0,04 m.

[Λο]ύκιος Σεκοῦνδος

[Σε]λήνη Ἐπ[ί]κ[ό]φ

τῆν σ[τοά]ν [ἐ]κ τῶν

ιδίων.

Lucius Secundus, Selene Epekoos için stoayı kendi parasıyla (yaptırdı).

Mevcut harf karakterleri göz önünde bulundurularak, yazıtı M.S. 1.-2. yy.'a tarihlenmek mümkündür.

Yazıt No. 3:

Batı mekânındaki dikdörtgen bir blok üzerinde, tabula ansata içerisinde 5 satırlık yazıt. Yazıtın ilk satırı kısmen tahrip olmuştur (Res. 33).

Yük.: 0, 79 m.; Gen.: 1,40 m.; Hy.: 0,04-0,05 m.

Ἡλῆς (?) [Ἰ]ουλίτου [Ἰ]ούφο[υ]

Σελήν[η] Ἐπηκ[ό]φ

στοὰν ἐκ τῶν ἰδί-

ων ἐπὶ κείονας

πέντε.

Iulius Rufus'un oğlu Elis (?), Selene Epekoos için stoanın beşinci sütununa kadar kendi parasıyla (yaptırdı).

1 Ἡλῆς ismine Amaseia (SEG 42, 1129), Galatia'da Kayakent (RECAM II, 131) ve Kırkhacıfakılı (RECAM II, 489) yerleşmesi, Gordion (SEG 37, 1157), Termessos (TAM III/1, 514; III/1, 515) ve Anazarbos (Sayar 2000, no. 558) yazıtlarında rastlanmaktadır.

Mevcut harf karakterleri göz önünde bulundurularak, yazıtı M.S. 1.-2. yy.'a tarihlemek mümkündür.

Yazıtları değerlendirdiğimizde, her şeyden önce stoanın kutsal nitelikli bir yapı özelliği taşıdığını ve tapınakla bağlantılı kutsal alanla ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Çağdaş olan her iki yazıtın da Selene Epekoos'a adanması, bunların tek bir stoanın inşa yazıtı olduğunu göstermektedir. Bu durumda Lucius Secundus (Yazıt No. 2) stoa yapısının sütunları dışındaki masrafları üstlenirken, Elis beş adet sütunu bağışlamış olmalıdır (Yazıt No. 3).

Kurşun Kalesi'ne Dair Tarihlleme, Genel Değerlendirme ve Yorumlar

Kurşun Kalesi ve çevresindeki arkeolojik ve epigrafik kanıtları bir arada ele aldığımızda, yapılacak değerlendirmeler ve ulaşılabilecek sonuçlar daha sağlıklı olacaktır. Bu bağlamda önce yerleşmedeki tapınak ve stoanın tarihlmesi üzerinde durulacaktır.

Kurşun Kalesi Tapınağı için daha önceki yayınlarda, B. Söğüt tarafından nişli uzun bir naos, dar pronaoslu prostylos planlı tapınakların Kilikia ve Suriye'de Roma İmparatorluk Çağı'nda çok görüldüğü ve düz kenarlı düz yüzeyle farklı büyüklükte dörtgen ve çokgen karışımı duvarların da Hellenistik Dönem'den taklit edildiği söylenerek, M.S. 2. yy.'a tarihlenmesi önerilmiştir⁸⁸. S. Durugönül ise, Dağlık Kilikia'daki tapınak mezarlar ile benzerlikler sonucu erken Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenmenin uygun olacağı görüşündedir⁸⁹. Öte yandan, tapınağın plan, oran ve mimari özelliklerinde Hellenistik Dönem etkileri barizdir⁹⁰. Bunlar şöyle sıralanabilir: tapınağın Roma İmparatorluk Dönemi'nde Küçük Asia ve Kilikia'da diğer düzenlere oranla daha az görülen Dor düzenine sahip olması; Dor düzenli tetrastylus prostylos planlı tapınakların Hellenistik Pergamon mimari üslubunun bir yansıması olduğu; sütun arası mesafenin (intercolumnium) systylosa yakın olması; ağırlıklı olarak Hellenistik Dönem Dor düzenli tapınaklarda görülen 9:1 sütun çapı-sütun yükseliği oranı; tapınağın bir pronaosu varsa, cella-pronaos oranının Hellenistik Dönem prostylos örneklerine uyması ve harçsız polygonal

⁸⁸ Söğüt 1998, 97.

⁸⁹ Durugönül 2001, 159.

⁹⁰ Kilikia'da özellikle tapınak mimarisinde Hellenistik etki ve görünüm yaygın görülen bir özelliktir. Bk.: Spanu 2003, 17.

ve yamuk bloklardan oluşan duvar örgüsünün özellikle Olba ve çevresinde Hellenistik Dönem için belirleyici bir unsur olması. Ayrıca, Ch. Berns, Roma İmparatorluk Dönemi'nde mutuluslardan vazgeçildiğini ve Hellenistik bir özellik olarak guttae ile mutulus levhasının arka uzun kenarı arasında boşluk bulunduğunu belirtir⁹¹. M. Durukan bu özelliklerin Roma İmparatorluk Dönemi'nde Kurşun Kalesi Tapınağı'nda da görüldüğünü vurgulayarak, Olba bölgesinde bu tip stil kritiklerinin yanıltıcı olabileceği yorumunu yapmıştır⁹². Bu saptamanın doğru olduğu kanısında olmakla birlikte, sadece Olba için değil, tüm Dağlık Kilikia için geçerli olabileceğini düşünmekteyiz. Hellenistik özelliklerin yanı sıra, tapınağın kuzey duvarının iç kısmındaki biri kemerli büyük, diğeri ise dikdörtgen kesitli iki niş⁹³, bölgede ve Suriye'deki tapınaklarda, Roma İmparatorluk Dönemi tapınaklarında görülen bir özelliktir⁹⁴. Ayrıca, tapınağın duvar örgüsü polygonal olmakla birlikte, sadece diğer taşlarla birleşeceği kenarlarda, testere ağzı gibi, çok kısa dik açılı kenarların oluşturulması bakımından Hellenistik örneklerden farklı bir özellik sergilemektedir. Bu duvar örgüsü görünümü bakımından, bölgede Roma İmparatorluk Dönemi'nde daha yaygın olan isodomik örgü intibası vermekle birlikte, teknik açıdan polygonal sınıflandırmasına girmektedir. Bu durumda, Kurşun Kalesi Tapınağı için geniş tarihleme bağlamında, daha önceki araştırmacıların isabetle saptadığı gibi Roma İmparatorluk Dönemi'ni önerebiliriz. Daha dar bir tarihleme için ise bölgedeki imar faaliyetleri yol göstericidir. Kilikia için ilk büyük inşaa faaliyetinin Vespasianus döneminde gerçekleştirildiği çeşitli çalışmalarla öne sürülmüştür⁹⁵. Bununla birlikte B. Söğüt, Laertes Claudius Tapınağı ve Karallia'da bir yazıt aracılığıyla bilinen Claudius İmparator Kültü Tapınağı adlarıyla anılan yapılar sebebiyle, bölgedeki imar faaliyetlerinin daha erken başladığını belirtmiştir. Ancak, her iki yapının da Claudius dönemine tarihlenmesi C. Giobbe'nin çalışmasıyla oldukça problemlili bir hâl almış; yapılar için daha geç bir tarihi, Severus hanedanına mensup imparatorlardan birini ihtimaller arasına dâhil etmiştir⁹⁶. Kaldı ki, Laertes ve Karallia örnekleri de Kurşun Kalesi'ne oldukça uzakta, batıda bulunmaktadır. Mimarisi, siyasal ve coğrafi etkenlerle kendine özgü bir karakter kazanan Olba bölgesindeki Kurşun Kalesi Tapınağı için Claudius dönemi kadar erkene tarihlenen kent dışı/kırsal bir tapınak örneği de yoktur. Sonuç olarak, mimari özellikleri bakımından Kurşun Kalesi Tapınağı, Dor düzeninde, küçük, sade ancak özenli inşasıyla M.S. 1. yy. tapınak örneklerine uyum sağlamaktadır⁹⁷. Bölgenin siyasal genel durumu ise Kurşun Kalesi Tapınağı'nın inşası için

⁹¹ Berns 1999, 115-116.

⁹² Durukan 2003, 233. M. Durukan tapınağın S. Durugönül tarafından Flaviuslar dönemine tarihlendiğini de belirtmiştir, fakat S. Durugönül yukarıda belirttiğimiz üzere kesin bir tarihleme yapmamış, erken Roma İmparatorluk Dönemi'ni önermiştir. Bk.: Durukan 2003, 231.

⁹³ M. Durukan, söz konusu nişlerin birden çok imparatorun birlikte tapım gördüğü imparator kültüne işaret ettiğini belirterek, Lamos'taki Vespasianus-Titus-Domitianus Tapınağı'nı örnek vermiştir. Bk.: Durukan 2003, 231. Ancak, tapınaklardaki nişlerin varlığı tek başına imparator kültünü kanıtlayamaz. Kaldı ki, Dağlık Kilikia'daki Nephelion Tykhe Tapınağı, Pamphylia Lyrbe'deki C2 Yapısı ve Suriye'deki örneklerde de nişli cellalar vardır ve bu tapınaklar İmparator Kültü Tapınakları değildir. Ayrıca başka tanrı ve tanrıçaların ikili, üçlü vs. kültleri de söz konusu da olabilir. Nitekim Kurşun Kalesi Tapınağı'ndaki dikdörtgen kesitli küçük niş de, bir İmparator heykelinin yerleştirilmesi için çok küçüktür. Bu durumda Kurşun Kalesi Tapınağı birden çok tapım için kült heykeli nişi içeren bir yapı tanımlamasına uymaz.

⁹⁴ Tapınağın kuzey uzun kenarının iç duvarı, gerek duvar tekniğinin daha özensiz oluşu, gerekse ikinci sıra oluşturulması bakımından, tapınağa sonradan eklenmiş gibi düşünülebilir. Ancak, kuzey dış duvar ve iç duvarın arası boş olsa da, birbirlerine boyuna yerleştirilmiş atkı taşlarıyla bağlanmıştır. Bu atkı taşlarının bazıları kuzey uzun duvarın cephesini de oluşturmaktadır. Bu sebeple, kuzey iç ve dış duvarın aynı inşaa safhasına ait olması gerekir.

⁹⁵ Mitford - Andrews 1980, 1246-1248; Söğüt 1998, 75-79; Söğüt 1999, 399; Aydınoglu 1999, 164.

⁹⁶ B. Söğüt'ün Laertes ve Karallia tapınakları hakkında önerdiği tarihleme için bk.: Söğüt 2001, 489. C. Giobbe'nin bu tapınaklar için önerdiği tarihlemeler için bk.: Giobbe 2006, *passim*.

⁹⁷ Söğüt 2001, 489.

özellikle Olba bölgesinde huzurun sağlandığı ve mimari faaliyetlerin arttığı Vespasianus dönemi çok muhtemel kılınmaktadır. Ancak, tapınağın yapı/ithaf yazıtı bulunmadığı için, yine de kesin bir tarih belirlemek olası değildir. Bu nedenle genel olarak M.S. 1. yy. önerilebilir.

Tapınağın en azından bir kısmının, daha sonra farklı bir işlevle, mezar olarak kullanıldığı, yukarıda bahsedilen arkhitrav üzerine kazınmış olan yazıtla (Yazıt No. 1) sabittir⁹⁸. Bu kullanım, yazıtta göre M.S. 3-4. yy.'larda gerçekleşmiş olmalıdır. Böyle bir ikinci kullanım Dağlık Kilikia tapınakları için alışılmadık değildir; örneğine Iotape 2 nolu tapınağın arka odasına, podium oyularak inşa edilmiş, üstü plakalarla kaplı mezarda rastlanmaktadır⁹⁹.

Stoa yukarıda bahsedilen yazıtlara göre M.S. 1.-2. yy.'da inşa edilmiş olmalıdır. Mimarisi yardımıyla da bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Yapının duvar tekniği, Kurşun Kalesi Tapınağı'na göre daha özensiz işçiliklidir ve bölgede Hellenistik Dönem'den Roma İmparatorluk Dönemi sonuna kadar kalite açısından gittikçe bozulan polygonal duvar tekniğinin son dönemlerini temsil eder¹⁰⁰. Sütun tamburlarının ve sütun başlıklarının kaba yonulu, özensiz işçiliği, inşasındaki finansal yetersizlikleri akla getirirse de, tapınaktan daha geç bir dönemde inşa edildiğine işaret edebilecek kanıtlardır.

Kurşun Kalesi Tapınağı'nın hangi kültürler ile bağlantılı olabileceği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. B. Söğüt tapınağın Zeus'a¹⁰¹; S. Durugönül ise tapınakta bulunan nişlerden dolayı, yapının bir tanrıya ya da bir imparator kültüne adanmış olabileceğini¹⁰² düşünmektedirler.

Antik kaynaklar, yazıtlar, sikkeler ve arkeolojik buluntuların ışığında, Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi, Dağlık Kilikia'da da Anadolu kökenli, Eski Yunan ve Roma kültürlerinden oluşan bir inanç ve tapınım çeşitliliğinden söz etmek mümkündür¹⁰³. Bu veriler değerlendirildiğinde Dağlık Kilikia'da Zeus, Hermes ve Athena kültürlerinin baskın olduğu görülmektedir. M.Ö. 3. yy.'da başlayan kentleşme süreci, Roma İmparatorluk Dönemi'nde doruk noktasına ulaşmış ve geç Antik Çağ'a kadar devam etmiştir¹⁰⁴. Roma İmparatorluk Dönemi'nden itibaren kentlerin hinterlandındaki tarımsal nitelikli yerleşmelerin sayısında da yoğun bir artış görülmektedir. Nüfus artışını da beraberinde getiren bu kentleşme süreci, bölgede siyasi, sosyal ve kültürel değişimlere neden olmuştur. Nitekim bölgede birçok farklı kültürün varlığı da bu dönem ile birlikte görülmeye başlamıştır. Bünyesinde birçok farklı özelliği ve niteliği barındıran Ay tanrıçası Selene¹⁰⁵ de bunlardan bir tanesidir. Dağlık Kilikia'da bu kült ile ilişkin bugüne kadar yayımlanmış toplam 16 adet yazıt bulunmaktadır (Res. 34).

⁹⁸ Yapının kuzey iç duvarı nişleri üzerindeki, düzensiz hatlı oyukları ve hatta büyük kemerli niş yanındaki küçük dikdörtgen kesitli niş de, söz konusu ikinci safha kullanımıyla ilgili olabilir.

⁹⁹ Söğüt 1998, 66. Kurşun Kalesi Tapınağı'nda yapılan araştırmalarda bir mezara rastlanmamıştır, ancak tapınağın içinde yapılacak bir temizlik çalışmasıyla yazıtla varlığı saptanan bu mezara rastlanma ihtimali yüksektir.

¹⁰⁰ Bk.: y.dn. 75, 82.

¹⁰¹ Söğüt 1998, 97.

¹⁰² Durugönül 2001, 159.

¹⁰³ Kültür için bk.: Mitford 1990, *passim*; MacKay 1990, *passim*; Sayar 1999, *passim*.

¹⁰⁴ Şahin 2007, 116 vd.; Şahin 2009c, 259, 261 vdd.

¹⁰⁵ Hesiod. *Theog.* 371.

Selene Dalisandos¹⁰⁶, Narlıkuyu¹⁰⁷ ve Klaudiopolis'in (Mut) yaklaşık 20 km. güneydoğusundaki Kayabaşı Köyü¹⁰⁸ yazıtlarında mezar koruyucusu niteliğiyle tek başına görülmesine rağmen, bölgenin geri kalan yazıtlarında farklı tanrılar ile birlikte bu görevi üstlenmiştir. Örneğin Elaiussa/Sebaste'de tespit edilen bir yazıtta¹⁰⁹ tanrıça Selene, Helios ve Yer Altı Tanrıları ile birlikte mezar yerinin koruyuculuğunu paylaşmaktadır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Elaiussa/Sebaste'nin egemenlik alanında bulunan Kanytella¹¹⁰, yerleşmesi ve buranın hinterlandında saptanan mezar yazıtlarında Tanrıça Selene, Zeus, Helios ve Yer Altı Tanrıları ile birlikte Marcus Ulpius Knos ve yakınlarının, mezarların koruyuculuğunu üstlendiği görülmektedir¹¹¹. Kanytella yerleşmesinde Selene, Zeus, Helios ve Athena Appas'ın, karısı Lealis ve annesi Kouous'un¹¹²; Zeus, Helios ve Selene Aingolis'in oğlu Koarmis'in¹¹³ ve Kheraksis'in oğlu

- ¹⁰⁶ Headlam 1893, 29, no. 23; *IGRR* III, 816; Bean - Mitford 1970, 228; Hagel - Tomaschitz 1998, no. Dal 6: Γάιος Ἰούλιος Κέλερ| οδετρανός εαυτῶ| και Ὀκταουά τῆ γυ| ναικί κέ τ[οῖς] τ[έκ]νοις| μνήμης [χάριν] · κατ| ορκί[ζ]ω δέ τῆν Σελ|ή-| ν[ην μηδενί] ἐξόν|ῖνε τεθῆνε ἄλλω. Headlam 1893, 28, no. 21; Bean - Mitford 1970, 228; *IGRR* III, 818; Hagel - Tomaschitz 1998, no. Dal 10: Ἐτρος οῆ| τῆς ἐπαρχείας| Γ(άιος) Πομπώνιος Ἴο| υλιανός και Νας Βιλ| λιος ἐποίησαν ἐαυ| τοῖς και τοῖς τέκνοι| ις μνήμης χάριν. ὅρ| κίζω τῆν Σελήνην. Headlam 1893, 31, no. 33; Bean - Mitford 1970, 229; Hagel - Tomaschitz 1998, no. Dal 12: Ἐρμοκράτης Τρο-| κονδει ἔστησεν [ῆ] | ὠρειον τῆ γυνε| κί και τοῖς τέκν| οῖς ἄλλω δέ μηδενί| ἰ μη ἐξόν ἦτω. Ὀρκί| ζω τῆν Σελήνην βίαν| μη γενέσθε εἰς (?) τὸ (?) μν[ῆ]μα| (?) . Heberdey - Wilhelm 1896, 120 vd, no. 191; Bean - Mitford 1970, 229; Hagel - Tomaschitz, 1998, no. Dal 27: Μ(άρκια) Αὐρ(ηλία) Διεις Ἰνδακου κατεσκεύ| ασεν εαυτῆ| και Εὐμένει τῶ| ἀνδρὶ αὐτῆς και τέκνοις| αὐτῶν μέχρις ἐγγόνις κα[ί] | νυμφιδίοις · ὅς ἂν δέ ἄλλον[ἐπεμβάλ]ῃ ἄπ[ο]δώσει τῶ| (?)|[Κ]αίσαρ[ος] (?) φίσκω (?) (δηνάρια) | φ' , [δὲ] και τῆν Σε| λήνην κεχολωμένην. Heberdey - Wilhelm 1896, 125, no. 205; Hagel - Tomaschitz 1998, no. Dal 40: Ταττις Ὀρόντου| ἐποίησεν Εἰανβία τῶ| ἀνδρὶ μνήμης χά-| ριν· κατορκίσιζω δέ τῆν| Σελήνην, μη ἐξόν ἰν[ε] | βα-| λίν τινα ἰ μη ἐμὲ ἦ θυ-| γατέρα.
- ¹⁰⁷ Dagron - Marcillet-Jaubert 1978, 418 vd., no. 46, Hagel - Tomaschitz 1998, no. Nar 1: Ὅς ἂν ἀδικήσῃ | τοῦτο τὸ μνη-| μεῖον χλω-|θῆ| αὐτῶ ἢ Σελήνη.
- ¹⁰⁸ Dagron - Marcillet-Jaubert 1978, 419 vd, no. 47a; *SEG* 28, 1267; *BE* 1979, 587; Hagel - Tomaschitz 1998, no. Kay 1a, 1b: Σελήνη ἢ| ἄνω κάτω και ἢ| μηδένά εἰσενεν| κείν μόνον υἰό| και θυγα| τρός. Λουκίου Μα| λμου μνημ| εἶον ἄλλω δέ| μη ἐξόν εἰσε| νενκεῖν.
- ¹⁰⁹ Heberdey - Wilhelm 1915, 46 vd; Hagel - Tomaschitz 1998, no. Els 23: - - - - - | Φιρμείνας Ἐρμογένους και Κυριλίνης Αππα μη| τρός αὐτῆς κατεσκεύασεν τῆν μάχραν| ἐκ τῶν ἰδίων. Ἐξορκίζομεν ὑμᾶς τὸν ἐ-| πουράνιον θεὸν και Ἥλιον και Σελήνην και τοὺς| παραλαβόντας ἡμᾶς καταχθονίους θεοὺς μη| δένα τῶν ἐμῶν ἢ ἴδιον ἢ ἀλλότριον ἢ τῶν υἰῶν| μου ἢ τῶν ἐγγόνων μου ἐγγόνους ἢ ἀρρέ| νων ἢ θηλυκῶν μήτε ἐπενβαλεῖν τοῖς| ὄστοις ἡμῶν ἕτερον πτώμα μήτε πρᾶ| σιν ποιήσασθαι τινα τῆς μάχρας ἢ μόνον τε| θῆναι Ἐρμᾶν ἐν τῆ μάχρα. Ὅς δ' ἂν παρὰ τα[ῦ] | τα ποιήσῃ , ἀποτεισάτω εἰς τὸν θησαυρ[ὸν] τῆς Σελήνης (δηνάρια) β' και τῶ κυ[ρι]ακῶ τ[α]μ[ε]ίω (δηνάρια) [και τῆ] | Σεβαστηνῶν πόλει (δηνάρια) - - - - - | σιμου τάφω οἰκοδομητῶ κοινῶ τῶ ὄντι| προσβασον ὄντι ἐν τῶ αὐτῶ τόπῳ , οὗ ἔστιν.
- ¹¹⁰ Hicks 1891, 227, no. 4; Heberdey - Wilhelm 1896, 54, no: 123; Hagel - Tomaschitz 1998, no. Kan 10; Borgia - Sayar 1999, 77; Hicks 1891, 231, no. 11; Hagel - Tomaschitz 1998, no. Kan 11. Bk.: Şahin 2009c, 261 vd.
- ¹¹¹ Le Bas - Waddington 1870, 1459; Hicks 1891, 230, no. 10; Heberdey - Wilhelm 1896, 58, dn. 1; Hagel - Tomaschitz 1998, no. Kan 3: Μᾶρκος Οὐλπιος Κνωσ κατεσκεύ| ασεν τῆν σορὸν ἐκ τῶν ἰδίων| ἐπὶ τῶ τεθῆναι αὐτὸν τε και Σαμβατειν| Δημητρίου ἔτι και Μηνᾶν Κνω και Κνων| Κνω και τὰς γυναικας αὐτῶν και τὰ τέκνα, | ἑτέρω δέ μη ἐξόν εἶναι τεθῆναι · ἐὰν δέ τις ἀποξέῃ| ἢ ἀνοίξῃ , βαλέτω ἰς τὸν θησαυρὸν τοῦ Διὸς (δηνάρια) α' και (ἰ)ς τῆ(ν) Σε-| λήνην και εἰς τὸν Ἥλιον ἀνά (δηνάρια) α' και ἐνοξον ἔστω ταῖς ἀραῖς| και τοῖς καταχθονίοις θεοῖς. Kaya kabartması için bk.: Durugönül 1989, 47 vd.
- ¹¹² Heberdey - Wilhelm 1896, 58, no. 133; SIG 1235; Hagel - Tomaschitz 1998, no. Kan 16: Αππας ἔθετο μνήμην, ἐφ' ὧ| μηρὲ| να ἢ τῶν ἐγγόνων ἢ κληρονόμ| ων πωλῆσαι ἢ παραθέσθαι μηδὲ ἐγβλ| ῆθῆναι ἐκ τοῦ τάφου μηδὲ ἐν, τρόπῳ μηδενί, | παρρυρέσει μηδεμᾶ , μηδὲ ἀλλότριον ἐν| ταφίαισαι· ἐνταφῆναι δὲ Λεάλιν τῆν Αππατος γ[υ] | ναίκα και Κο[ο]ουον (?) τῆν μητέρα και -ου-ειν τῆν τρο| φόν. ἐὰν δέ τις παραβαῖνη τὰ γεγραμμένα, ἔστα[ι] | ἡσεβηκῶς εἰς τε τὸν Δία και τὸν Ἥλιον και τῆ| ν Σελήνην και εἰς τῆν Ἀθηνᾶν και προσοποτινέτ| ω ἐκάστῳ ἱερῶ ἱεράς δ(ραχμάς) α' και τῶ ἀρχιερεῖ δ(ραχμάς) [α'] (?) .
- ¹¹³ Hicks 1891, 231, no. 11; Heberdey - Wilhelm 1896, 58, dn. 2; Hagel - Tomaschitz 1998, no. Kan 11: Κωαρμης (?) Ἀνγολεως κατεσκεύασε τῆν σο| ρὸν ἐκ τῶν ἰδίων ἐπὶ τῶ τεθῆναι [α] | ὑτὸν [μὸ] | νον, ἄλλον δὲ ἢ ἄλλην μη ἔξεναι τεθῆ[ναι]·| ἐὰν δέ τις παραβῆ ταῦτα ἢ ἀποξύσῃ τῶν ἐκίσει| γεγραμμένων, ἔστω ἡσεβηκῶς εἰς τε τὸν Δία| και τῆν Σελήνην , και βαλέτω εἰς τοὺς θησαυ| ροὺς αὐτῶν ἀνά δραχμάς χειλίας, και τῆ| ἐν Σε| βαστῆ Ἀθηνᾶ (δραχμάς) (?) α' (?) και τῶ Σεβαστηνῶν δήμω| ἀποδότω (δραχμάς) (?) α' (?) και μηδὲν ἡσσον ἔστω ἄσεβῆς| εἰς τε τοὺς προγεγραμμένους θεοὺς και τὸν| Ἥλιον και ἐνεχέσθω ταῖς ἀραῖς και ἐγγονοι αὐτοῦ.

Hekataios'un¹¹⁴ mezarlarının koruyuculuğunu üstlenmektedir. Lamos antik yerleşmesindeki bir kayaya işlenmiş naikos içerisindeki savaşçı figürünün başının sağında ve solundaki yazıttan, mezarı tahrip edecek olanlar Selene ve Helios ile korkutulmaya çalışılmıştır¹¹⁵. Tanrıça Selene, Yer Altı Tanrıları ile birlikte Zenopolis'in (İznebul) egemenlik alanında bulunan Halimiye antik yerleşmesinde, Balamoas'ın oğlu Inzasou'nun¹¹⁶; Germanikopolis antik kentinde¹¹⁷ ise Longinus oğlu Iustus ve Quintus kızı Thiane'nin yaptıkları mezarın koruyuculuğunu üstlenmektedir.

Klaudiopolis'te saptanan bir yazıtta¹¹⁸, Selene'nin, "Yer Altı Tanrıçası" (καταχθονία Σελήνη) olarak nitelendirilmesi, tanrıçanın doğrudan ölü kültü ile olan ilişkisini ve bağımlı göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Dağlık Kilikia Bölgesi'nde tanrıça Selene ile ilgili yazıtların tümünün mezar yazıtları olduğunu söylemek mümkündür. Selene mezarların tahrip edilmesi ve mezarlara, mezar sahiplerinin öngördüğü kişilerin haricinde başkalarının gömülmesini engellemek amacıyla, bazen tek bazen de diğer tanrılarla birlikte mezar koruyucusu niteliğini üstlendiği görülmektedir. Bu niteliği çoğu zaman kardeşi Helios ile paylaşmıştır. Nitekim Strabon da eserinde¹¹⁹ Helios'un ve Selene'nin ölü kültü ile olan ilişkilerini ifade etmektedir.

Yazıt sayısına oranla, bölgede tanrıça Selene'nin tasvir edildiği sikkeler oldukça azdır. Korykos'a ait bir sikkenin ön yüzünde Men arka yüzünde ise Selene¹²⁰; Eirenopolis/Neronias'ın imparator Gordianus (238-244) dönemine ait bir sikkесinin arka yüzünde ise karşılıklı Helios ve Selene başları tasvir edilmiştir¹²¹.

¹¹⁴ Heberdey - Wilhelm 1896, 60, no. 134; Hagel - Tomaschitz 1998, no. Kan 17: 'Εκαταίος [X]ηρα[ξε]ο[ς] (?) τὸ μνημεῖον [ἐθ]η[κα] [ἐπι] | τῷ μῆτε [τῶν] ἐγγόνων μ[ή] | τε τῶν κλη[ρο]ν[ό]μων μῆτε[ε] παρα | θέσθαι (?) τρώπῳ μηδενί [μ]ή | τε ἀπαλλοτριῶσαι. | μηδὲ ἐξεῖναι ἐν τῇ μέσῃ λάρνακι τεθῆναι τῇ ἐν|τοιχίῳ πλὴν 'Εκαταίου καὶ Τατατος τῆς γυναικὸς αὐτοῦ · ἐάν τις παρ | ἀβῆ τοῖς προγεγραμμένοις ἐστ[ι]ν ἠσεβηκῶς εἰς τε τὸν Δία | καὶ τὴν Σελήνην καὶ τὸν Ἥλιον καὶ | [ἀ]πρωτινέτω ἐκάστῳ ἱερῷ ἱεράς | [δραχμ]ῆς χ' (?) καὶ τῷ ἀρχιερεῖ- .

¹¹⁵ Hicks 1891, 260, no. 36; Keil - Wilhelm 1931, 98, no. 111; Hagel - Tomaschitz 1998, no. Lam 7: 'Ὁς δ' ἂν βιά | λη ἢ ἀφαι | ρήσῃ τὸ [ῆ] | ρώιον, βιά | λοι αὐτ[όν] | ὁ "Ἥλιος καὶ ἡ Σελή | ν[η].

¹¹⁶ Bean - Mitford 1970, 211 vd., no. 240; BE 1972, 552; Hagel - Tomaschitz 1998, no. Zen 2: Ἰνζασου Βαλαμωα ἀ | πῆρτισεν τὸ ἡρώιον ἐ | κ τῶν ἰδίων σὺν καὶ τῆς | γυναικὸς αὐτοῦ Νινιατος | Σανδεους ἐν τοῖς ἰδίοις | χωρίοις σὺν καὶ Πωπα καὶ | Ταρασει υἱῶν ἐπιτορκ[ί]ζω | δὲ τὴν φαίνου---σαν Σελήνην | καὶ τοὺς καταχθονίους θεοὺς | μηδένα τίθεσθαι εἰ μὴ ἐκ τῶν | υἱῶν τινα.

¹¹⁷ Callander 1927, 240 vd; SEG 40, 1300; SEG 6, 784; Hagel - Tomaschitz, 1998, no. Erm 1: Ἰοῦστος Λονγεῖνον καὶ θιά[ν]η Κοί | ντου ἐπόθησαν τὸ μνημεῖον το[ῦ] | το· καὶ ἐπαρῶμαι τοὺς καταχθονί[ο]υς θε(ο)ὺς καὶ τὴν ἄνω Σελήνην μὴ ἐξ | ὄν εἶνε ἀνῦξε ἢ ἐπιτηδεῦσ[ε] ἕτερον · | [ἐάν δὲ τις] ἐξενέγκῃ ὁστία ἢ ἐπεμβάλη [ἔτε] | [ρον] πτώμα ἢ κελεύσι [τινὰ] παρὰ [τά] | [προ]γεγραμμένα ἰσενενεῖν , θύσει τοῖς κατα[χ]θονίοις θεοῖς κὲ τῇ ἄνω Σελήνη αἶγον καὶ | [π]ροστοκόνο ὄν καὶ ἐννεάψυχα (?) ἀλλὰς[ε] (?) ὀπίδας (?) · ἐξὸν δὲ εἶναι τοῖς τέκνοις μου | ἐντίθεσθε καὶ συν[π]άσας αὐτῶν τὰς γυναικὰς τὰς | [ν]όμῳ γαμηθείσας κὲ τέκνοις αὐτῶν κὲ ἐγόνοις · [ἐάν δὲ] [ἕτερος] ἐπιτηδεύ[η] ἢ ἐπεμβάλη τινὰ | [ἔξω] τοῦ γένους, ἀποδώσι τῷ φύσικῳ δηνάρια - | . μὴ ἐξὸν εἶναι μὴδὲ τοῖς τέκνοις ἢ ἐγόνοις [τὸ] | [π]αράπαν ἐξὸν τι πολλῆσαι ἢ μεταθέσθαι | [τὸ] δίκαιον τοῦτο, ἐπὶ ὑποκείσονται τοῖς πρ | οστειμοῖς πᾶσιν τοῖς προγεγραμμένοις.

¹¹⁸ Bean - Mitford 1970, 231, no. 266; BE 1972, 559; Hagel - Tomaschitz, 1998, no. Kla 26: [Διόσ]χορος Μακρίνου ἑαυτῷ | κὲ Φαυστᾶτι τῇ μητρὶ αὐτοῦ | μνήμης χάριν · ἔστω δὲ ἡ κα | ταχθονία Σελήνη · ἐάν τις ἄλλ | ος ἐπεμβάλη ἰς τὴν σορὸν με | τὰ τὴν τελευταίην Φαυστᾶ[το]ς, | δώσει τῷ φύσικῳ δηνάρια χίλι[α] πεν | ταχόσια καὶ τῇ πόλι δηνάρια χίλια.

¹¹⁹ Strabon, XIV. 1.6: ὁ Ἥλιος δὲ καὶ ἡ Σελήνη συνοικεῖσθαι τούτοις, ὅτι τῆς περὶ τοὺς ἀέρας εὐκρασίας αἴτιοι: καὶ τὰ λοιμικὰ δὲ πάθη καὶ τοὺς αὐτομάτους θανάτους τούτοις ἀνάπτουσι τοῖς θεοῖς.

¹²⁰ SNG von Aulock, Nachträge no. 8693; MacKay 1990, 2101, dn. 220.

¹²¹ SNG Switzerland I, no. 390.

Bölgede Imbriogon Kome¹²² Kanytella¹²³, Demircili Köyü arazisi içinde¹²⁴ ve Dalisandos'ta¹²⁵ tespit edilmiş olan yazıtlar ve ana kayalar üzerinde yer alan hilal kabartmaları tanrı Men ile ilişkilendirilmiştir¹²⁶. Kuşkusuz tanrı Men'in atribüleri arasında hilal de bulunmaktadır. Ancak ne Imbriogon Kome ne Kanytella ne Demircili Köyü ne de Dalisandos yazıtlarında tanrı Men ile ilgili bir ifade bulunmaktadır. Örneğin bunlardan Imbriogon Kome'deki yazıtın verdiği bilgilere göre Imbriogon Kome, Anglus ve ailesine köy arazisi içerisinde bir *heroon* yapma izni verdiğinden, Anglus köye 1200 *Drahmi* bağışlamıştır. Bu bağıştan gelen faiz gelirinin ise her yıl *Pannykhis* kutlamaları sırasında, köy halkına dağıtılması öngörülmüştür. Ancak *Pannykhis*'lerin, *Panathenaia*, *Eleusia*, *Stenia*, *Haloo*, *Pyanopsia*, *Tauropolia*, *Bendideia*, *Epidauria*, *Asklepieia*, *Heroa* ve *Brauronia*¹²⁷ gibi festivallerin bir bölümü olarak, gece boyunca süren bir şenlik niteliği taşıdığı bilinmektedir¹²⁸. Men için ise bir *pannykhis*'in düzenlendiği bugüne kadar belgelenmemiştir¹²⁹. Kanytella yerleşmesinde yukarıda bahsettiğimiz yazıtların her ikisinde de hilal kabartmaları görülmektedir. Bu yazıtlardan birinde Zeus, Helios, Athena ve Selene¹³⁰; diğesinde ise Zeus, Selene ve Helios¹³¹ mezar koruyucusu niteliği ile görülmektedir. Dalisandos'da ise yine Selene'nin mezar koruyuculuğu niteliği ile öne çıktığı bir mezar yazıtında¹³², sopanın ucuna geçirilmiş hilal motifi bulunmaktadır¹³³. Imbriogon Kome'deki yazıtın sağ üst köşesinde yer alan hilalin alt kısmındaki çıkıntı büyük bir ihtimalle Dalisandos örneğinden olduğu gibi, bir sopanın takılması için gerekli olan yuvanın parçası olmalıdır.

Aynı şekilde Cambazlı yazıtlarında geçen *μύστης*'ler¹³⁴ ve bu mevkide görülen Menodotos

¹²² Keil - Wilhelm 1931, 26, no. 50; Hagel - Tomaschitz 1998, no. Dös 6: *Ἰμβριγῶν ἡ κόμη ἐτεί- | μῆσεν ἡρῶω Ἀγγλ[ου]ν| Ἀολλίτος καὶ Δ[αν]| Τετους τὴν γυναιῖ| κα αὐτοῦ καὶ Ουα[σιν καί]| Ἀρβασιν καὶ Ἀγγλου| καὶ Ουανθαν τὰ τέκνα| αὐτῶν. ἀνέστησεν δὲ| Δας ἡ γυνὴ αὐτοῦ τὸν | κίονα. Ἐτίας ἀφῆκεν τοῦ-|των ὁ Ἀγγλους τῆ κώ-|μη δόσεως ὄραχμάς| χιλίας διακοσίας| ἰς τὸ λαμβά-|νειν τὴν κώ-|μην κατ'ἔτος ἐν τῇ γενο-|μένῃ| παννυχίδι [κατ'] | [ἄνδ]ρα ἐπίδοσιν τὸ[ν] | [τόκ]ον. Ἐτι τε Π-|Ἰ|Τ|---N---QΥΤΟ-----| ΤΕΣΑΡΑ-----| ΝΙΑΝΑΘ-----| ΔΕΙΣ-----| ἐποίη[ε].*

¹²³ Bk.: dn. 112 ve 114.

¹²⁴ Diğer bir yazıt örneği için ayrıca bk.: Heberdey - Wilhelm 1896, 81, no. 15; Hagel - Tomaschitz 1998, no. Dös 2.

¹²⁵ Mitford 1990, 2150.

¹²⁶ Keil-Wilhelm 1931, 27 vd.; MacKay 1990, 2101, dn. 220; Mitford 1990, 2148, 2150; Durukan 2001, 334; Durukan 2006, 69.

¹²⁷ Ziehen 1946, 631; Şahin 2009c, 266 vdd.

¹²⁸ Parker 2005, 166, 182, 192, 200, 231, 256 vd., 284, 293 dn. 17, 462-464, 471, 480 vd.

¹²⁹ Festivaller kapsamında Dionysos, Aphrodite, Aphrodite Pandemos, Athena, Demeter, Poseidon, Artemis ve Meter Theon için yapılan *Pannykhis* kutlamaları hakkında bk. Burkert 1977, 242; Deubner 1932, 24, 62; Ziehen 1946, 630 vdd; Bravo 1997, *passim*; Şahin 2009c, 267.

¹³⁰ Bk.: dn. 112.

¹³¹ Bk.: dn. 114.

¹³² Bk.: dn. 106.

¹³³ Hilal kabartmalarının ise yalnızca Men ya da Selene ile ilişkilendirilemeyeceğinin diğer bir kanıtını ise Silifke'nin Sömek Köyü'nde tespit edilen yazıtlı *Athena* kaya kabartmasının sağ pilasteri üzerinde yer alan hilal motifi sağlamaktadır. Bk.: Durugönül 1987, 115 vd.; Hagel - Tomaschitz 1998, no. Lam 19; SEG 37, 1299. Ölü kültürle ilgili olabileceğini düşündüğümüz benzer hilal kabartmalarını Dağlık Kilikia ve Ovalık Kilikia'daki mezar sunakları üzerinde de görmek mümkündür. Anazarbos antik kentinde saptanan hilal kabartmalı yazıtlar için bk. Sayar 2000, no. 67, 120, 124, 126, 215, 227, 307, 314, 316, 373, 400, 402, 412, 447, 495, 502; Sayar 2007a, 97-99; Şahin 2009c, 267 vd. Selene ve hilal kabartmaları için bk.: LIMC VII, 1-2, 707 vd.

¹³⁴ Keil - Wilhelm, 1931, 41, no. 57; Hagel - Tomaschitz 1998, no. Can 7: *[Μνεσθ]- | ἡ Τυδεὺς Μνησθῆ | - - - - - ρυ -ανιδος| [Μ]νησθῆ Ἐρμύδωρο[ς]-α-κε- [Μν]ησθῆ Νη---| - - - - - Νυς Μηνᾶ Μνησθῆ Τυδεὺς Μηνᾶ | μύστης (?) Θ καὶ-ανδος Τίτου| Μνησθ[ῆ] κα(ι) Μηνᾶς Κοαιου.* Keil - Wilhelm 1931, 41, no. 60; Hagel - Tomaschitz 1998, no. Can 5: *- - - - -|-----|-----καρ-|πος Πολυ-|κάριου| [-μύ]στες.* Doğu Dağlık Kilikia yazıtlarında *Mystes*'lerin Dionysos kültü ile ilişkili olduğu yazıtlar vasıtasıyla belgelenmiştir. Bk.: Hagel - Tomaschitz 1998, no. Sel 62.

ismi, burada bir Men kültürünün varlığı olarak görülme istenmiştir¹³⁵. Bilindiği üzere Ay tanrıçası Selene, *Selenaia* ve *Mene* (Dor lehçesinde *Mena*) gibi adlar da taşıyordu¹³⁶. Bu nedenle Menodotos gibi isimler, ay tanrısı olan Men ile ilişkili olabileceği gibi, Yunan tanrıçası Selene'nin diğer bir adı olan *Mene*'den de türemiş olabilir¹³⁷.

Dağlık Kilikia'da Men kültürünün varlığını gösteren herhangi bir epigrafik kanıt bulunmamasıyla birlikte Men bölgesinde yalnızca iki sikkede üzerinde betimlenmiştir. Her iki sikkede Korakesion darbidir. İlk örnek Marcus Aurelius dönemine ait olup ön yüzünde İmparator Marcus Aurelius (M.S. 161-180) portresi, arka yüzünde Men ayakta, sağ elinde çam kozalağı ve omzunun arkasında hilal motifi¹³⁸; Geta döneminden ikinci örnekte ise ön yüzünde Geta portresi, arka yüzünde Men ayakta, sol elinde sopa, sağ elinde çam kozalağı tutar şekilde ve omzunun arkasında hilal motifi ile betimlenmiştir¹³⁹. Bölgede ölü kültürü ile ilişkisi mezarlar üzerindeki hilal aracılığıyla açıklanan Tanrı Men kültürüne ilişkin epigrafik kanıtların olmayışı ve numismatik kanıtların da azlığı dikkat çekmektedir. Bu nedenle yukarıda bahsedilen Selene ile ilgili kanıtlar göz önüne alındığında, bölgedeki hilal kabartmalarının tanrı Men'den ziyade Selene'nin ölü kültürü ile ilişkisini göstermek için kullanıldığı da düşünülebilir.

Bölgede Selene'nin geçtiği mezar yazıtlarını M.S. 1.-3. yy. arasına tarihlemek mümkündür. Tanrıça Selene, hem yerel, hem Yunanca hem de Latince isimler taşıyan kişiler tarafından tapım görmüştür. Mezar sahiplerinin ve yakınlarının ağırlıklı olarak yerel isimler taşıyan kişilerden oluşmasına rağmen, az sayıda da olsa Roma vatandaşlarının isimleri bu mezarlarda yer almaktadır. Örneğin G. Iulius Celer, yazıttan da anlaşıldığı üzere bir veterandı ve eşi Octavia ve çocuklarıyla birlikte Dalisandos'da yaşamaktaydı¹⁴⁰. Celer büyük bir olasılıkla M.S. 2.-3. yy.'daki Parth Savaşları sırasında ya da hemen sonrasında, 25 yıllık lejyon askeri görevini tamamlayarak emekli edilmiş ve eşi ile birlikte, ölene kadar burada yaşamış olmalıdır. *Tria nomina* taşımasından dolayı özgür bir Roma vatandaşı olduğu anlaşılan G. Pomponius Iulianus ise yerel isimler taşıyan Billis'in kızı Nas ile evliydi¹⁴¹. Yazıtın başında yer alan Ἐπιφύσση ἑπαρχείας, (=eyaletin 78. yılında) ifadesi ile, büyük bir olasılıkla, İmparator Antoninus Pius'un (M.S. 138-161) stratejik nedenlerle Kilikia, Lykaonia ve Isauria'yı birleştirerek, yeniden düzenlediği Kilikia Eyaleti kast edilmiş olmalıdır. Antoninus Pius bu düzenlemeyi M.S. 138-144 yılları arasında gerçekleştirmiştir¹⁴². Bu nedenle yazıtı M.S. 216-222 yılları arasına tarihlemek mümkün görünmektedir. Kanytella yerleşmesinin yazıtları arasında geçen M. Ulpius Knos¹⁴³ ise, İmparator Traianus'un (M.S. 98-117) *nomen* ve *nomen gentilesini* almış olmalıdır. Şayet bu yaklaşımımız doğruysa yazıtı İmparator Traianus'un Parth seferi¹⁴⁴ sonrasında tarihlemek mümkün gözükmektedir. Marcus Ulpius aslında yerel bir isim olan Knos ismini, bir *cognomen* olarak kullanmaya devam etmiştir¹⁴⁵. Benzer bir durum Indakos'un kızı Marca Aurelia Lieis için de

¹³⁵ MacKay 1990, 2101, dn. 220. Aynı görüş için bk.: Durukan 2006, 69.

¹³⁶ Roscher 1884, 3129; LIMC VII, 1-2, 706. Hierapolis Kastabala antik kentinde Selene'nin Selenia şeklinde kullanılması hakkında ismi bk.: Hicks 1890, 251, no. 27.

¹³⁷ Tanrı Men ile ilgili bk.: Karayaka 2007, 32-48; Roscher 1884, 3120.

¹³⁸ SNG Deutschland/Pfalz 6, no. 790.

¹³⁹ Ziegler 1988, no. 100.

¹⁴⁰ Bk.: y.dn. 106

¹⁴¹ Bk.: y.dn. 106.

¹⁴² Ziegler 1999, 140 vdd; Feld 2005, 83

¹⁴³ Zgusta 1964, 236, § 633.

¹⁴⁴ Traianus'un Parth Seferi için bk.: Strobel 2010, 361-369.

¹⁴⁵ Salway 1994, *passim*

söz konusudur¹⁴⁶. M.S. 212 yılında yürürlüğe konulan *Constitutio Antoninia* ile birlikte Roma eyaletlerinde Marcus Aurelius ve Aurelia gibi isimlerde bir artış görülmektedir. Her ne kadar bu yasayla birlikte özgür Roma vatandaşların imparatorun *praenomen* ve *nomen gentilesini* taşıyabilmiş olsa da, Roma eyaletlerinde Roma vatandaşı olmayanların da bu isimleri kullandığı bilinmektedir¹⁴⁷. Büyük bir olasılıkla Lieis de, İmparator Marcus Aurelius'un *duo nominasını* alarak, arkasına yerel bir isim olan Lieis'i ekleyip bunu *cognomen* olarak kullanmıştır. Buna benzer isim kullanımlarına ilişkin örnekler bölgenin genelinde görülmektedir¹⁴⁸. Diğer önemli bir husus ise mezar sahipleri ve yakınlarının isimlerinde belirli bir isimlendirme geleneğinin görülmemesidir. Örneğin mezar yazıtında yer alan tüm kişiler Latince isimler taşıyabilirken¹⁴⁹ *tria nominaya* sahip özgür bir Roma vatandaşının eşi, yerli bir isme sahip olabiliyor¹⁵⁰; babası yerel bir isim taşıırken oğlu ise Yunanca bir isim kullanabiliyordu¹⁵¹. Bu durum Selene'nin toplumun her kesiminde tapınım gördüğüne işaret etmektedir.

Tanrıça Selene ışıklı bir tanrıça olarak ayı simgelemesinin yanı sıra, mitolojide çiy bağışlayan, ay dönümleri ve doğumda kadını koruyan, hayvanların ve bitkilerin büyümesi ve gelişmesini sağlayan, hastalığı, sağlığı, aşkı ve evliliği etkileyebilen, büyü ile ilişkisi olan ve nihayet yazıtlarda da görüldüğü gibi ölümler ve ölü kültü bağlantısı ile bilinmektedir¹⁵². Kurşun Kalesi yerleşmesindeki stoa'da saptanan yazıtlar ise, tanrıça Selene'nin yalnızca mezar koruyuculuğu niteliğiyle değil, "Epekoos=işiten/duyan tanrıça" özelliği ile de tapınım gördüğünü kanıtlamaktadır.

Doğrudan bir kanıt olmamakla birlikte, Kurşun Kalesi tapınağıyla ilişkili olması gereken stoa'daki yazıtlar, bize tapınağın da Tanrıça Selene'ye adanmış olabileceğini düşündürmektedir.

Kurşun Kalesi yerleşmesinde tapınak inşasından önce, tapınağın bulunduğu mevkinin doğal bir kutsal alan olarak kullanılmış olabileceği söylenebilir. Alanın aynı zamanda bir taş ocağı olduğu yerleşmenin genelinde görülen taş alım izlerinden anlaşılmaktadır. Tapınak, stoa, konutlar ve mezarların inşası için gerekli hammaddeyi alanın kendisi sağlamıştır. Erken Roma İmparatorluk Dönemi'nde tüm imparatorlukta görülmeye başlayan siyasal barış ortamı ve ekonomik refah, inşa faaliyetlerinin artmasına imkân vermiştir. Kurşun Kalesi tapınağı da bu faaliyetler sonucunda en erken İmparator Vespasianus Dönemi muhtemel olmakla birlikte, genel olarak M.S. 1. yy.'da inşa edilmiş olmalıdır. Mimari açıdan tapınakla şekillenmeye başlayan kutsal alana M.S. 1.-2. yy.'da kişisel bağışlar sonucunda bir stoa eklendiği yazıtlar vasıtasıyla sabittir. Bu stoaya ait dükkân olabilecek mekânların bulunmayışı, yazıtlarıyla Selene'ye adanmış olması, yapının herhangi bir agoranın parçası olmadığını, tersine kutsal karakterli bir stoa olması gerektiğini göstermektedir. Tapınağın inşası için, kutsal karakterini vurgulama amacıyla, bilinçli olarak arazinin en yüksek ve belirgin yerinin seçildiği anlaşılmaktadır. Yapı, hem yerleşmeye hâkimiyetiyle kutsal bir yapı olarak âdeta çevresinden soyutlanmış, hem de etrafında profan yapıların bulunmadığı, merkezini tapınağın oluşturduğu bir kutsal alan oluşturulmuştur.

¹⁴⁶ Bk.: y.dn. 106.

¹⁴⁷ Hispania örnekleri için bk.: Churchin 2004, 203 vdd., 206,

¹⁴⁸ Heberdey - Wilhelm 1896, 122, no. 19 = Hagel - Tomaschitz 1998, Dal 28; Hicks 1891, 262, no. 43 = Hagel - Tomaschitz 1998, Can 2; Heberdey - Wilhelm 1896, 125, no. 203 = Dal 38; Headlam 1893, 30, no. 31 = Bean - Mitford 1970, 228 = Hagel - Tomaschitz 1998, Dal 1.

¹⁴⁹ Bk.: y.dn. 106.

¹⁵⁰ Bk.: y.dn. 106.

¹⁵¹ Bk.: y.dn. 106.

¹⁵² Roscher 1884, 3147-3167.

Tapınağın çevresindeki konutlar ve bunlara ait işlikler ise önceden sadece kutsal alan karakteri taşıyan alana, M.S. 3.-4. yy. ve sonrasında eklenerek, burasının aynı zamanda bir yerleşme özelliği kazanmasına yol açmıştır. Bu dönemde tapınak, arkhitravı üzerine kazınmış yazıttan (Yazıt no. 1) anlaşıldığı üzere bir mezar olarak kullanılmış olmalıdır. Yerleşme devamlılığı büyük bir olasılıkla M.S. 4.-5. yy.'a kadar sürmüştür.

Kaynakça ve Kısaltmalar

- Akarca 1987² A. Akarca, Şehir ve Savunması² (1987).
- Akkurnaz 1998 S. Akkurnaz, Anadolu'daki Dor Düzenli Tapınaklar (Adnan Menderes Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 1998).
- Aydınoğlu 1999 Ü. Aydınoğlu, "Doğu Dağlık Kilikia'da Villa Rusticae", Olba II, 1999, 155-165.
- Aydınoğlu 2003 Ü. Aydınoğlu, "The Settlement Pattern of the Olbian Territory in Rough Cilicia in the Hellenistic Period", Olba VIII, 2003, 251-263.
- Aydınoğlu 2004 Ü. Aydınoğlu, "Yerel İrade-Dış Baskı Tartışmaları Arasında Olba Territoriumu'ndaki Yerleşim Düzenlemesi ve Hellenistik Dünyadaki Yeri", Olba X, 2004, 169-184.
- Bean 1970 G. E. Bean - T. B. Mitford, Journeys in Rough Cilicia 1964-1968 (1970).
- Berns 1999 Ch. Berns, "Der hellenistische Grabturm von Olba", Olba II/I, 1999, 111-129.
- Borgia – Sayar 1999 E. Borgia – M. H. Sayar, "Catalogo delle iscrizioni", bk.: Elaiussa-Sebaste I. Campagne di scavo 1995-1997 (1999) 62-82.
- Bravo 1997 B. Bravo, Pannychis e simposio. Feste private notturne di donne e uomini nei testi letterari e nel culto (1997).
- Burkert 1977 W. Burkert, Griechische Religion der archaischen und klassischen Epoche (1977).
- Callender 1927 T. Calender, "Inscriptions from Isauria", AJP 48, 1927, 235-246.
- Coulton 1976 J. Coulton, The Architectural Development of the Greek Stoa (1976).
- Curchin 2004 L. A. Curchin, The Romanization of Central Spain. Complexity, diversity and change in a provincial hinterland (2004).
- Çelgin 1990 A. V. Çelgin, Termessos Kenti Nekropollerini (İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 1990).
- Dagron – Marcillet-Jaubert 1978 G. Dagron – J. Marcillet-Jaubert, "Inscriptions de Cilicie et d'Isaurie", Belleten 42, 1978, 373-420.
- Deubner 1932 L. Deubner, Attische Feste (1932).
- Dinsmoor 1975 W. B. Dinsmoor, The Architecture of Ancient Greece (1975).
- Durugönül 1998a S. Durugönül, "1996 Yılı İçel ili (Antik Dağlık Kilikia) Yüzey Araştırması ile Kuleler - Kaleler ve Yerleşimlere Olan İlişkileri", AST XV.1 (1998) 281-293.
- Durugönül 1998b S. Durugönül, Türme und Siedlungen im Rauhen Kilikien, AMS 28 (1998).
- Durugönül 1998c S. Durugönül, "Seleukosların Olba Territorium'undaki Akkulturation Süreci Üzerine Düşünceler", Olba I, 1998, 69-76.
- Durugönül 2001 S. Durugönül, "Die kaiserzeitliche Baupolitik im Rauhen Kilikien am Beispiel zweier Tempelbauten", bk.: G. Brands v.d. (ed.), Rom und die Provinzen, Gedenkschrift für Hanns Gabelmann (2001) 157-161.
- Durugönül 2002 S. Durugönül, Development of Ancient Settlements in Cilicia", Adalya V, 2002, 107-119.
- Durugönül 2005 S. Durugönül, "Dağlık Kilikia Bölgesi'nde (Mersin ve İlçelerinde) Kent, Mimari ve Malzeme", Tarih İçinde Mersin, Kolokyum II, 22-24 Eylül 2005, Mersin (2005) 28-33.
- Durugönül – Gabelmann 1997 S. Durugönül – H. Gabelmann, "Türme und Siedlungen im Rauhen Kilikien ein Vorbereicht", IstMitt 47, 1997, 213-220.
- Durukan 1999 M. Durukan, "Hisarkale Garnizonu ve Bu Merkezde Polygonal Teknikte İnşa Edilmiş Olan Mezarlar", Olba II, 1999, 79-91.

- Durukan 2001 M. Durukan, "Eine Studie zu Kultfiguren und Symbolen in Olba", bk.: E. Jean v.d. (ed.), Kilikia: Mekânlar ve Yerel Güçler (M.Ö. 2. binyıl-M.S. 4. yüzyıl), Uluslararası Yuvarlak Masa Toplantısı Bildirileri, İstanbul, 2-5 Kasım 1999, *Varia Anatolica* XIII (2001) 327-348.
- Durukan 2003 M. Durukan, "Olba/Diocaesarea'daki Piramit Çatılı Mezar Anıtının Tarihlemesi Üzerine Yeni bir Görüş", *Olba* VII, 2003, 219-238.
- Durukan 2004 M. Durukan, "Olba Bölgesi ve Bölgede Kullanılan Polygonal Duvar Tekniği", *Anatolia* 26, 2004, 39-63.
- Durukan 2006 M. Durukan, "Doğu Dağlık Kilikya'da Mezarlar Üzerinde Görülen Bazı Semboller", *Adalya* IX, 2006, 63-82.
- Feld 2005 K. Feld, *Barbarische Bürger. Die Isaurier und das römische Reich* (2005).
- Gider 2005 Z. Gider, *Lagina'daki Dor Mimarisi (Pamukkale Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2005)*.
- Gider 2006 Z. Gider, "Tripolisin Ana Caddesinde Müze Kurtarma Kazısında Bulunan Dorik Malzemeler", bk.: A. Özçelik v.d. (ed.), *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler*. Denizli, 06-08 Eylül 2006 (2006) C. 2, 25-31.
- Giobbe 2006 C. Giobbe, "A New Greek Inscription from Laertes (Rough Cilicia): Some Considerations about the Attribution of the Temple in the Agora and the Severan Exedra", *Adalya* IX, 2006, 105-115.
- Hagel – Tomaschitz 1998 S. Hagel – K. Tomaschitz, *Repertorium der westkilikischen Inschriften* (1998).
- Heberdey – Wilhelm 1896 R. Heberdey – A. Wilhelm, *Reisen in Kilikien, ausgeführt 1891 und 1892 im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* (1896).
- Headlam 1893 A. C. Headlam, *Ecclesiastical Sites in Isauria* (1893).
- Hicks 1890 E. L. Hicks, "Inscriptions from Eastern Cilicia", *JHS* 11, 1890, 236-254.
- Hicks 1891 E. L. Hicks, "Inscriptions from Western Cilicia", *JHS* 12, 1891, 225-273.
- İnan 1998 J. İnan, *Toroslar'da Bir Antik Kent Lyrbe?-Seleukeia?* (1998).
- Kaplan 2008 D. Kaplan, "Korykos Tapınağı'na İlişkin Öneriler", *Olba* XVI, 2008, 227-248.
- Karayaka 2007 N. Karayaka, *Hellenistik ve Roma Döneminde Pisidia Tanrıları* (2007).
- Keil – Wilhelm 1931 J. Keil – A. Wilhelm, *Denkmäler aus dem Rauhen Kilikien*, MAMA III (1931).
- Krencker – Zschietzschmann 1938 D. Krencker – W. Zschietzschmann, *Römische Tempel in Syrien* (1938).
- Lawrence 1967 A.W. Lawrence, *Greek Architecture* (1967).
- Le Bas – Waddington 1870 Ph. W. Le Bas – H. Waddington, *Inscriptions grecques et latines* (1870).
- Lugli 1957 G. Lugli, *La Tecnica Edilizia Romana* (1957).
- Machatschek 1967 A. Machatschek, *Die Nekropolen und Grabmäler im Gebiet von Elaiussa Sebaste und Korykos im Rauhen Kilikien* (1967).
- MacKay 1990 Th. S. MacKay, "The Major Sanctuaries of Pamphylia and Lycia", *ANRW* 18.3 (1990) 2045-2127.
- Mitford – Andrews 1980 T. B. Mitford – S. Andrews, "Roman Rough Cilicia" *ANRW* II 18.3 (1980) 1230-1261.
- Mitford 1990 T. B. Mitford, "The Cults of Roman Rough Cilicia", *ANRW* II, 18.3 (1990) 2131-2160.

- Ottosson 1980 M. Ottosson, *Temples and Cult Places in Palestine* (1980).
- Özdizbay 2002 A. Özdizbay, "Perge Batı Nekropolisi'nden Bir Mezar Yapısı", *AnadoluAraş XVI*, 2002, 483-508.
- Parker 2005 R. Parker, *Polytheism and Society at Athens* (2005).
- Pohl 2002 D. Pohl, *Kaiserzeitliche Tempel in Kleinasien unter besonderer Berücksichtigung der hellenistischen Vorläufer*, *AMS 43* (2002).
- Radt 2002 W. Radt, *Pergamon. Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları* (2002).
- RECAM II S. Mitchell – D. French – J. Greenhalgh, *Regional Epigraphy Catalogues of Asia Minor II. The Ankara district: Inscriptions of North Galatia* (1982) C. 2.
- Roscher 1884 W. H. Roscher, *Ausführliche Lexicon der griechischen und römischen Mythologie* (1884).
- Rumscheid 1994 F. Rumscheid, *Untersuchungen zur kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus* (1994).
- Salway 1994 B. Salway, "What's in a name? A survey of Roman onomastic practice from c. 700 b.c. to 700 a.d.", *JRS 84*, 1994, 124-145.
- Sayar 1999 M. H. Sayar, *Kilikya'da Tanrılar ve Kültürler*, *Olba II/1*, 1999, 131-154.
- Sayar 2000 M. H. Sayar, *Die Inschriften von Anazarbos und Umgebung I*, *IK 56* (2000).
- Sayar 2007 M. H. Sayar, "Eskiçağda Çukurova'da Hilal ve Yıldız'ın kullanımı", bk.: *The Achaemenid impact; on local populations and cultures in Anatolia* (2007) 97-99.
- Scranton 1941 R. L. Scranton, *The Greek Walls* (1941).
- SNG von Aulock Nachträge IV Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland. Sammlung Hans von Aulock Heft 18. Nachträge IV. Phrygien-Lykien-Pamphylien-Pisidien-Lykaonien-Isaurien-Kilikien-Galaten-Kappadokien. Kaiserzeitliche Kistophoren. Incerti. (1968).
- SNG Switzerland I Sylloge Nummorum Graecorum Switzerland I. Levante-Cilicia (1986).
- SNG Deutschland Pfaelzer R. Ziegler, *Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland Pfaelzer Privatsammlungen VI: Isaurien-Kilikien* (2001)
- Serdaroğlu 2004 Ü. Serdaroğlu, *Lykia-Karia'daki Roma Dönemi Tapınak Mimarlığı* (2004).
- Söğüt 1998 B. Söğüt, *Kilikia Bölgesi'ndeki Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları* (Selçuk Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 1998).
- Söğüt 1999 B. Söğüt, "Lamos'da Bulunan bir Tapınak", *Olba II*, 1999, 399-409.
- Söğüt 2001 B. Söğüt, "Kilikia Bölgesi'ndeki Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları İmparator Claudius Dönemi Tapınakları", bk.: E. Jean v.d. (ed.), *Kilikia: Mekanlar ve Yerel Güçler* (M.Ö. 2. binyıl-M.S. 4. yüzyıl), *Uluslararası Yuvarlak Masa Toplantısı Bildirileri*, İstanbul, 2-5 Kasım 1999, *Varia Anatolica XIII* (2001) 479-504.
- Söğüt 2004 B. Söğüt, "Dağlık Kilikia'da Tülü Asar (Lamos?) Yüzey Araştırması 2002", *AST 21.I* (2004) 279-290.
- Söğüt 2006 B. Söğüt, *Dağlık Kilikia (Kilikia) Bölgesindeki Çokgen Taş Duvarlı Mezarlar* (2006).
- Spanu 2003 M. Spanu, "Roman Influence in Cilicia Through Architecture", *Olba VIII*, 2003, 1-38.
- Strobel 2010 K. Strobel, *Kaiser Traian* (2010).
- Şahin 2007 H. Şahin, "Doğu Dağlık Kilikia: Polis-Khora İlişkileri Üzerine İlk Düşünceler", *CollAn VI*, 2007, 115-179.

- Şahin 2008 H. Şahin, “Dağlık Kilikia 2007: Yerleşim Tarihi ve Epigrafya Araştırmaları, Rough Cilicia 2007: Settlement History and Epigraphic Surveys”, Anmed 6, 2008, 125-131.
- Şahin 2009a H. Şahin, “Dağlık Kilikia 2008: Yerleşim Tarihi ve Epigrafya Araştırmaları, Rough Cilicia 2008: Settlement History and Epigraphy Surveys”, Anmed 7, 2009, 120-131.
- Şahin 2009b H. Şahin, “Dağlık Kilikia 2007: Yerleşim Tarihi ve Epigrafya Araştırmaları” AST 26.1 (2009) 437-456.
- Şahin 2009c H. Şahin, “Doğu Dağlık Kilikia Kentlerinin *Territorium*ları, Yerleşme Türleri ve Değişimler”, CollAn VIII, 2009, 257-289.
- Şahin 2010 H. Şahin, “Dağlık Kilikia Yerleşim Tarihi ve Epigrafya Araştırmaları 2008”, AST 27.3 (2010) 17-28.
- Şahin v.d. 2010b H. Şahin – A. F. Yüksel – Z.Görücü, “Korykion Antron ve Göztesesi; Eski Problemler, Yeni Gözlemler ve Yeni Çözüm Önerileri”, Adalya XIII, 2010, 65-89.
- Şahin 2012 H. Şahin, “Korykion Antron’daki Tapınak Zeus Tapınağı mıdır?, Adalya XV, 2012, 65-79.
- Tırpan – Söğüt 1998 A. Tırpan – B. Söğüt, “Batı Ovalık Kilikya’da Çokgen (Poligonal) Taşlı Duvar Örgü Tekniği”, Olba I, 1998, 161-186.
- Tırpan 1994 A. Tırpan, “Kilikia Tracheia’da Poligonal Taş Örgülü Duvarlar”, XI. TürkTKB, Ankara, 05-09 Eylül 1990 (1994) C. I, 407-424.
- Tomlinson 1961 R. Tomlinson, “Emplekton Masonry and Greek Structure”, JHS LXXXI, 1961, 133-140.
- Tomlinson 1963 R. A. Tomlinson, “The Doric Order: Hellenistic Critics and Criticism”, JHS 83, 1963, 133-145.
- Turak 2008 Ö. Turak, “Perge Batı Nekropolis’inden bir Mezar: Artemon’un Kenotaphionu”, bk.: İ. Delemen v.d. (ed.), Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu’na 65. Yaş Armağanı. Euergetes (2008) 1157-1167.
- Zgusta 1964 L. Zgusta, Kleiasiatische Personennamen (1964).
- Ziehen 1946 L. Ziehen, “Pannychis”, RE XXXVI, 2, 1946, 631.
- Ziegler 1988 R. Ziegler, Münzen Kilikiens aus kleineren deutschen Sammlungen Vestigia 42 (1988).

Abstract

New Proposals for the Kurşun Kalesi Temple and Stoa in Rough Cilicia

Upon news of the discovery by villagers of a ruined site within the territory of Yeğenli village of the Silifke district in Mersin province, Kurşun Kalesi came under study within the frame of the “Rough Cilicia Settlement Archaeology and Epigraphy Surveys” in 2007. The ancient site is a small hilltop settlement measuring 300x200 m. Extending in a north-south direction, the settlement rises northward as per the topography. Dwellings from the 3rd to 4th centuries A.D. are scattered across the site starting from the south foot of the hill. Right to the east and west of these building remains are threshing fields with olive oil and wine presses. At the highest point in the northeast part of the site is a temple and the remains of a stoa about 50 m. northeast of the temple. In the course of the 2007 campaign two Greek inscriptions were documented in the stoa and one on the architrave in front of the temple.

The temple mentioned in previous publications is thoroughly studied in this article. It rises on a rock mass in the northwest part of the settlement, extending in a northwest-southeast direction with its main façade and entrance on the southeast. To its northwest is the steep Karyağdı valley. The temple is located at the highest point of the site and dominates it. There are no remains indicating that the temple had an encircling temenos. To the north, east and south sides of the building are massive rocks; on most of which are marks of quarrying. Thus, this rocky section served as a quarry for constructions in the settlement. The stylobate of the temple measures 15.52x7.838 m. It was built directly on bedrock without any foundations. Irregular rock surfaces were smoothed where the temple walls were built. This smoothing is well attested at the bottom of the temple’s north wall, which is the best-preserved side. It is understood that the floor partially visible along the long walls on the north and south sides of the naos was chiselled from the bedrock. Two blocks in a row by the end of the south anta and one intact block and maybe others concealed under debris along the southeast (entrance) side indicate that the floor was paved. This section must have served as a stylobate in order to balance the columns properly. From the former plan drawn by B. Söğüt it is observed that the pronaos survives with only one north-south wall extension today with its counterpart no longer existing. Our investigation did not note any wall extension that might belong to the pronaos. This may be due to damage over time; however, it must also be kept in mind that the temple might not have had a pronaos. On the interior side of the long north cella wall are two niches – one big and arched while the other is small and rectangular. Architectural elements of limestone scattered around reveal that the building was a small Doric prostyle tetrastyle temple. Calculations have shown that intercolumnar distances are close to systylos. The masonry has polygonal and irregular shaped blocks, typically seen during the Hellenistic period

in the region. About 20 m. east of the temple is a rock mass, which was quarried around thus creating an irregular, quadrangular prismatic look. On its east side is a low step-like formation. This deliberately shaped rock mass could be the rock altar of the temple. The corner blocks of the pediment show that the structure had a pitched roof, and measurements of extant architectural pieces yielded a height of 10.495 m. The Kurşun Kalesi Temple can be categorized under “Intra-Settlement Temples”. Column drums are roughly worked and flutes not carved; lifting protrusions on the blocks were not chiselled off. Therefore, the temple’s construction could be financed only with the finishing touches never completed. Plan and architectural characteristics continue Hellenistic temple tradition while it also contains common architectural features of Roman Imperial period temples. Based on comparisons and increase in construction in the region during the first century A.D., it is possible to date the temple to the later 1st century with the earliest to the reign of Vespasian. The inscription that has toppled down reveals that the building was used as a tomb in the 3rd-4th centuries A.D. This inscription reads as follows:

Limestone architrave block, fallen on the southeast and turned upside down, belonging to the façade, inscription on its front side. Lines of inscription are not linear and letters are not careful.

H. 0.62 m. W. 2.47 m. H. of letters 0.035-0.04 m.

[- - - -] Ἑρμῆσιάνακτος τῆς
γυναικὸς αὐτοῦ.

....., son of *Hermesianax*, had it built for his wife.

The rectangular stoa extending in an east-west direction was built with irregular polygonal limestone without mortar (*logaden*). In the east, three column-drums lie near each other, close to their *in situ* position. These drums had Doric capitals as inferred. In the back of the stoa are no other rooms such as shops. There is a room to the east of the stoa accessed via an arched doorway. Another room of unknown function is found adjoining the west end of the stoa. Two inscriptions of the 1st-2nd century A.D. belonging to the stoa reveal that it was built for Selene Epekoos through personal donations. The inscriptions read as follows:

Rectangular limestone block, inside the stoa, four-line inscription within a tabula ansata. First line is damaged due to elements.

H. 0.96 m. W. 1.73 m. H. of letters 0.03-0.04 m.

[Λο]ύκιος Σεχούνης
[Σε]λήνη Ἐπ[η]κ[ό]φ
τήν σ[τοά]ν [ἐ]κ τῶν
ιδίων.

Lucius Secundus (had) the stoa (built) for Selene Epekoos with his own money.

In the room at the west end of the stoa is the five-line inscription within a tabula ansata on a rectangular block. The first line is partially damaged.

H. 0.79 m. W. 1.40 m. H. of letters 0.04-0.05 m.

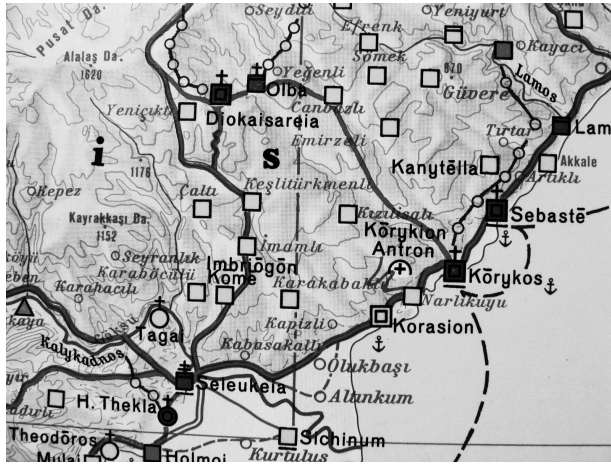
Ηλις (?) [Ἰ]ουλίου [Ἰ]ούφου
Σελήνη Ἐπ [η]κ[ό]φ

στοὰν ἐκ τῶν ἰδί-
ων ἐπί κείονας
πέντε.

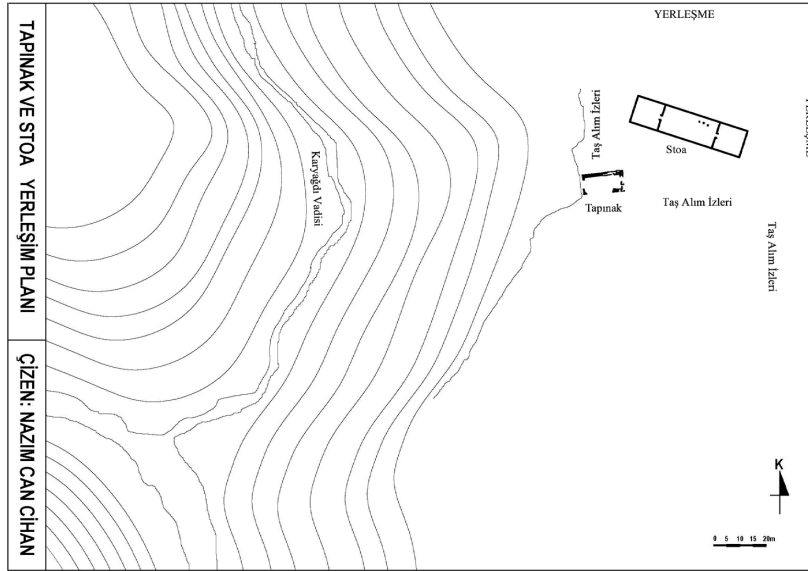
Elis (?), son of Iulius Rufus, (had it built) for Selene Epekoos up to the fifth column of the stoa with his own money.

An evaluation of inscriptions from Rough Cilicia reveals that the cults of Zeus, Hermes and Athena are the dominant ones. However, with political, social and cultural changes experienced as of the 1st century A.D. new cults started to appear in the region. As inferred from inscriptions the goddess Selene received wide acceptance from each layer of society during this period. Selene is perceived as guardian of tombs in all inscriptions either alone or with Helios, Zeus, Athena and underworld deities. However, at Kurşun Kalesi Selene is for the first time attested as a “goddess of hearing”.

Although it is not direct evidence, the inscriptions, which must be linked with the temple, may indicate that this temple was actually dedicated to Selene. It is possible to state that the site of the temple had served as a natural sanctuary before the temple was built. The area was used also as a stone quarry. The stone materials needed for the temple, stoa, houses and tombs were procured from the site itself. Political peace and high economic welfare attained in the Early Roman Imperial period allowed for an increase in construction. The Kurşun Kalesi Temple should have been built in the 1st century A.D., possibly in the reign of Vespasian at the earliest. The sanctuary started to take its shape with the construction of the temple, and a stoa was added in the 1st-2nd century A.D. as evinced by the inscriptions. The absence of shops behind the stoa, thus not belonging to an agora, and its dedication to Selene show that the stoa was a sacred one. In order to emphasize the sacred character of the temple, the highest and the most prominent point at the site was picked for its location. The structure not only is abstracted from its surrounding through its dominating position but also is in the centre of a sanctuary and not surrounded with profane structures. Dwellings and adjacent work-areas were annexed to the sanctuary during the 3rd-4th centuries A.D., thus giving the site a settlement character. In this period the temple should have served as a tomb as inferred from the inscription on its architrave. The settlement continued probably until the 4th-5th centuries A.D.

Res. 1
Doğu Dağlık Kilikia
haritası (TIB 5).

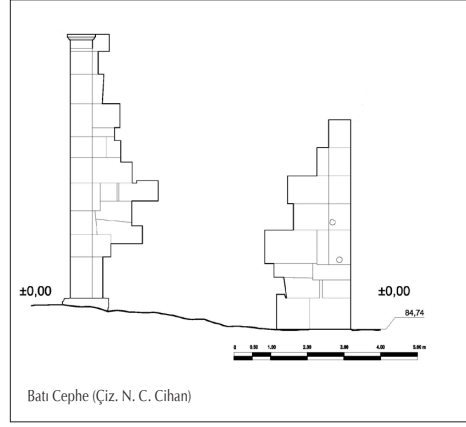
Res. 2
Kurşun Kalesi
Tapınak ve Stoa
yerleşim planı.

Res. 3
Kurşun Kalesi
Tapınağı, ön cephe,
kuzeydoğudan
görünüm.

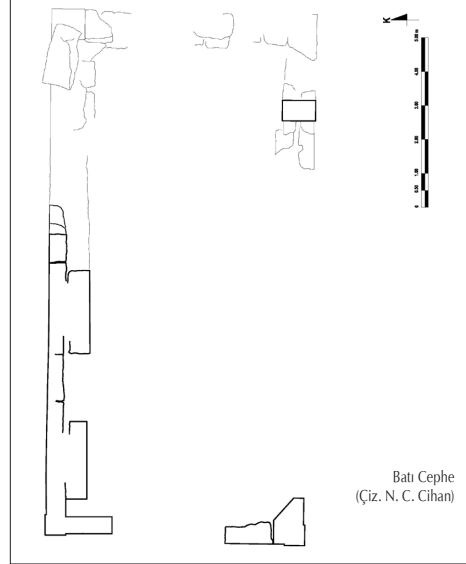
Res. 4 Kurşun Kalesi Tapınağı, arka cephe, kuzeybatıdan görünüm.

Res. 5 Kurşun Kalesi Tapınağı, arka cephe çizimi.

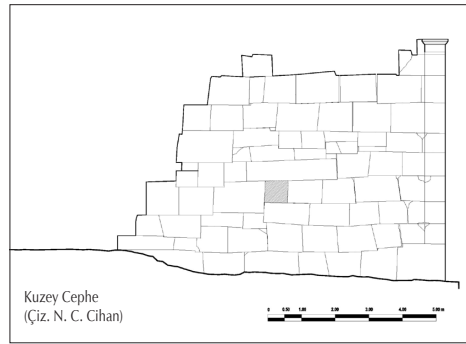
Res. 6 Kurşun Kalesi Tapınağı, güneyden görünüm.

Res. 7 Kurşun Kalesi Tapınağı, yer planı çizimi.

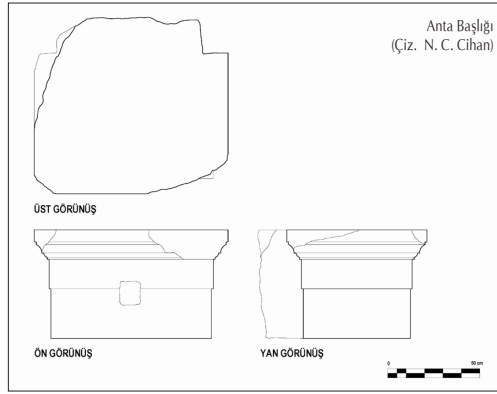
Res. 8 Kurşun Kalesi Tapınağı, kuzey duvar dış cephesi, kuzeyden görünüm.

Res. 9 Kurşun Kalesi Tapınağı, kuzey duvar dış cephesi çizimi.

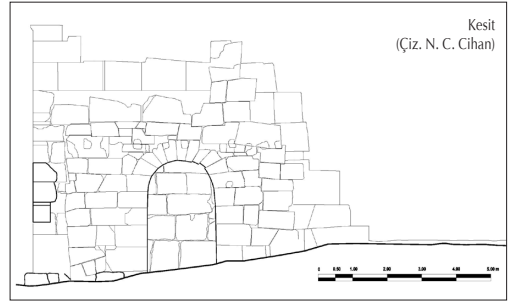
Res. 10
Kurşun Kalesi Tapınağı, kuzeybatı in situ
pilaster başlığı, kuzeyden görünüm.

Res. 11
Kurşun Kalesi
Tapınağı, pilaster
başlığı çizimleri.

Res. 12
Kurşun Kalesi Tapınağı, kuzey duvar
iç cephesi, güneyden görünüm.

Res. 13
Kurşun Kalesi Tapınağı,
kuzey duvar iç cephesi çizimi.

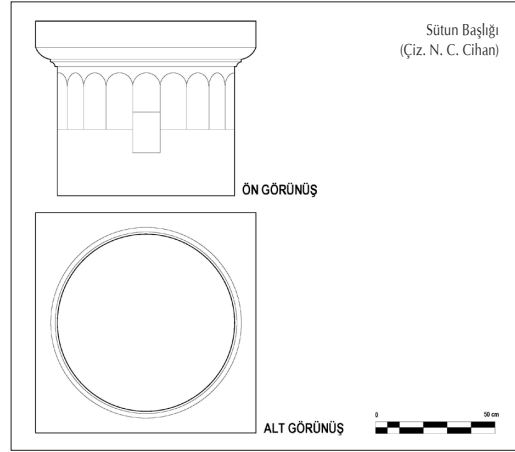

Res. 14
Kurşun Kalesi Tapınağı,
kuzey duvarı kesiti,
doğudan görünüm.

Res. 15
Kurşun Kalesi Tapınağı,
taşçı işaretli sütun tamburu.

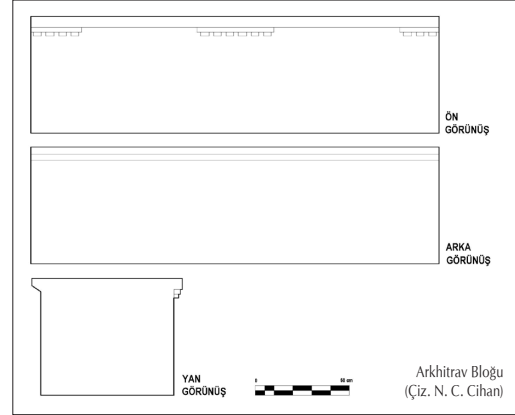
Res. 16
Kurşun Kalesi
Tapınağı,
Dor sütun başlığı.

Res. 17 Kurşun Kalesi Tapınağı,
Dor sütun başlığı çizimleri.

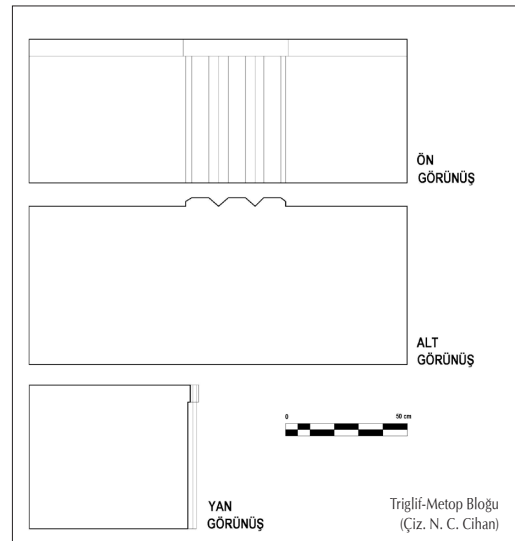
Res. 18 Kurşun Kalesi Tapınağı, arkhitrav.

Res. 19 Kurşun Kalesi Tapınağı,
arkhitrav çizimleri.

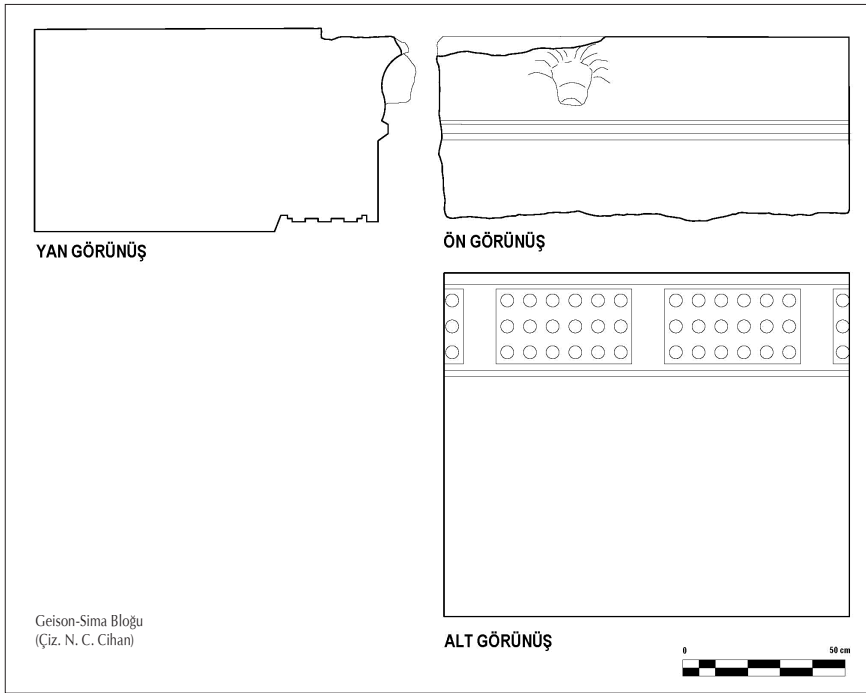
Res. 20 Kurşun Kalesi Tapınağı, triglif-metop frizi.

Res. 21
Kurşun Kalesi Tapınağı, triglif-metop frizi çizimleri.

Res. 22
Kurşun Kalesi
Tapınağı,
geison-sima bloğu.

Res. 23
Kurşun Kalesi
Tapınağı,
geison-sima bloğu
çizimleri.

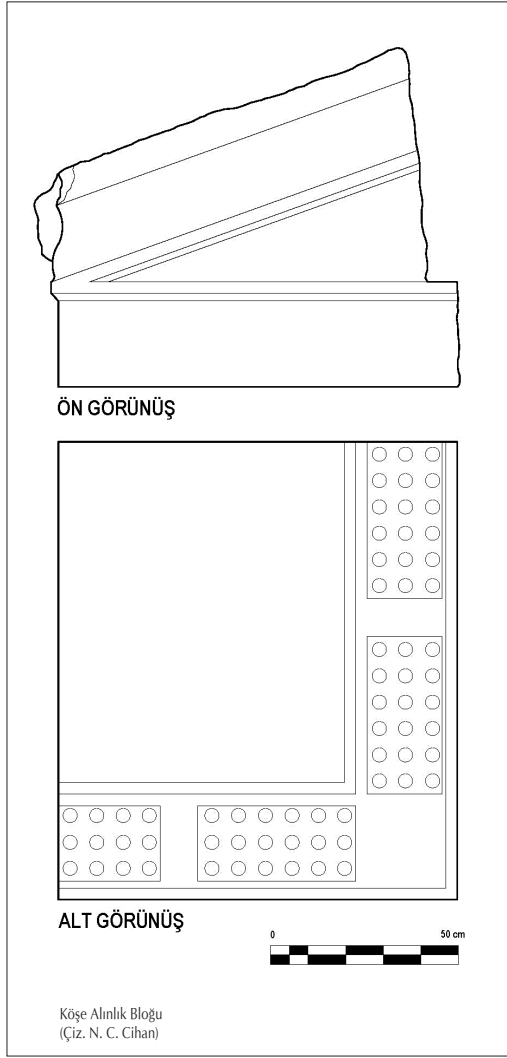

Res. 24 Kurşun Kalesi Tapınağı, alınlık köşe bloğu,
cepheden görünüm.

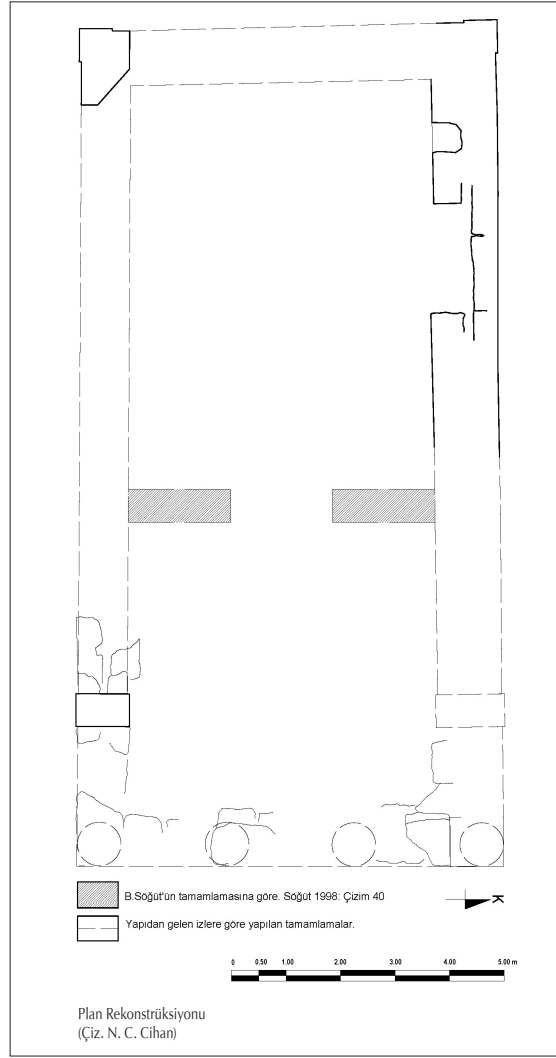

Res. 25 Kurşun Kalesi Tapınağı, alınlık köşe
bloğu, alttan görünüm.

Res. 26 Kurşun Kalesi Tapınağı, alınlık köşe bloğu çizimleri.

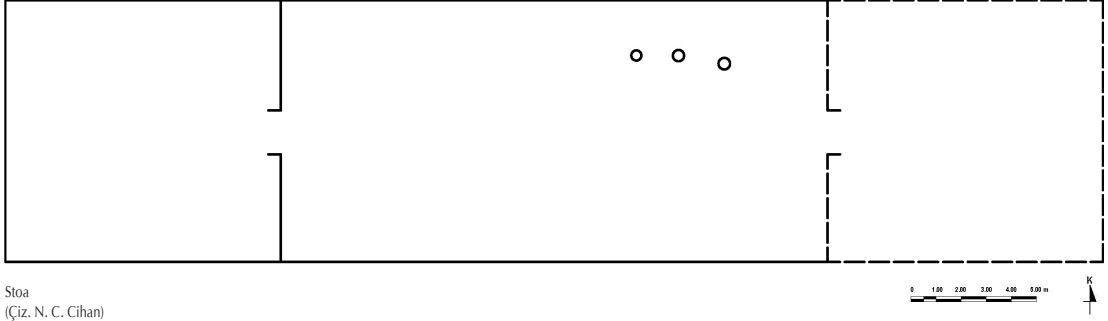
Res. 27 Kurşun Kalesi Tapınağı, plan rekonstrüksiyon çizimi.

Res. 28 Kurşun Kalesi Tapınağı, sunak benzeri kaya kütlesi.

Res. 29
Kurşun Kalesi Yerleşmesi,
stoa kalıntısı,
güneyden görünüm.

Stoa
(Çiz. N. C. Cihan)

Res. 30
Kurşun Kalesi Yerleşmesi,
stoa kalıntısı, ölçekli
taslak plan çizimi.

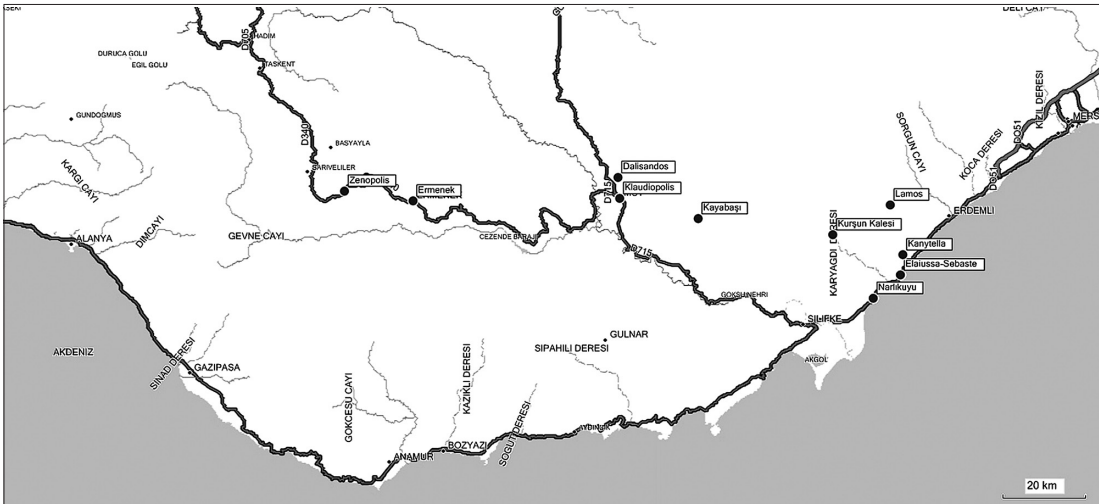
Res. 31
Kurşun Kalesi Yerleşmesi,
stoya ait sütun sırası,
doğudan görünüm.

Res. 32
Kurşun Kalesi Yerleşmesi,
Yazıt no. 2.

Res. 33
Kurşun Kalesi Yerleşmesi,
Yazıt no. 3.

Res. 34 Dağlık Kilikia'da Selene yazıtlarının dağılımını gösteren harita.

